

Szilágyi Ákos

Vezérdemokrácia vagy cezarizmus?

Mottó:

„...a fasizmust [a szerző] abszolút antidemokratikus valamiként fogja fel, miközben valójában csak az igazi demokrácia liberális felbomlásztásával áll ilyesfajta abszolút ellentétben. Itt a szerző nézetem szerint nem tartja elég határozottan szem előtt a demokrácia és liberalizmus önmagában természetesen már régtől fogva ismert különbözőségét. Ez a különbözőség alapvető; ugyanis általában a politikai és gazdasági gondolkodás ellentétén nyugszik. (...) A következetes liberalizmus hazája részben a gazdaságban, részben az etikában található és egyébként az állam gyengítésére szolgáló módszerek művészi rendszere. Az etikaiból és gazdaságiból kiindulva felbomlaszt minden specifikusan politikait és specifikusan államit. A demokrácia ellenben az a fogalom, amely éppoly specifikusan a politikai szférájába tartozik. Igazi nacionalizmus, általános hadkötelezettség és demokrácia mármint »háromságot képez és nem választható el egymástól«, és a *cezarisztikus érzületű demokrata* is egy régi történelmi típus (Sallustius!).”¹

Carl Schmitt

¹ Carl Schmitt: *A fasiszta állam lényege és kibontakozása* (1929). Carl Schmitt elvi jelentőségű recenziója Erwin Beckerath *Wesen und Werden des faschistischen Staates* (Berlin, Springer, 1927) című könyvéről. In: Uő: *A politikai fogalma*. Osiris–Pallas Stúdió–Attraktor, 2002. 205-206.1. – Kiemelés – Sz.Á.

Mi történt Magyarországon az utóbbi öt évben? Mi váltott fel mit? Milyen rendszer lépett, kinek vagy kiknek az érdekében és akaratából milyen rendszer helyébe és miért? Tényleg más rendszerben élünk 2010 óta, vagy csak teljes elit-csere történt és a kormányzati rendszer, a kormányzás módja változott meg radikálisan? Új rendszer jött-e létre avagy csak a régi mutációja, javított (feljavított) vagy rontott (lerontott) kiadása? A kérdés kettős intonálásával szeretném érzékeltetni, hogy a válasz attól függ, ki, miért, milyen nézőpontból teszi fel a kérdést. A 2002-től 2010-ig tartó „hideg polgárháború”² győztesei, a jelenlegi rendszer kedvezményezettjei (a hatalom-védte, államfüggő, a fordított újraelosztásért hitszerű rajongással vagy számítóan hűvös lojalitással fizető újrendies középosztály) és a hatalom csúcsára kapaszkodottak (ellen-elit) nyilvánvalóan apologetikusan, az új rendszer történelmi, erkölcsi és politikai jogosultsága, sőt mintateremtő felsőbbrendűsége igazolásának szándékával válaszolnak rá; a vesztesek, a rendszer lánctalpa alá kerültek vagy a rendszeren (olykor az országon is) kívülre szorultak (az állam által eleresztett-eltaszított vagy eleve nem államfüggő, a hatalommal szemben közömbös, illojális, rendszerkritikus maradványközéposztály) pedig – és itt persze nem az új rendszer engedelmes vagy engedetlen fogaskerekeiként működő parlamenti ellenzék pártjaira gondolok – alkotmányos puccsnak nyilvánítva a rendszer „fülkeforradalmi” születését és az 1989-es jogállami forradalom eredményeként létrejött

² Lásd erről bővebben e sorok írójának *A kékek és a zöldek. Hideg polgárháború Magyarországon* című monografikus munkáját (Palatinus, 2010). A teljes könyv a szerző honapjáról (szilagiakos.hu) pdf-formátumban letölthető.

alkotmánynak az illiberális alaptörvénnyel történt felülírását, az új rendszert a demokrácia hőhalálaként, tekintélyelvű fordulatként, populista diktatúraként, maffiauralomként, zsarnokságként, történelmi kisiklásként, zsákutcaként (stb.stb.) értékelik, egyszersmind tehát radikálisan elutasítják a 2010-ben született új rendszert (vagy rendszermutációt).

Mivel a kérdés *par excellence politikai* kérdés, vagyis közvetlenül érinti az állampolgári közösség minden tagját, akár válaszol rá valaki, akár nem válaszol, *nem lehet* – pontosabban: *értelmetlenség* – semlegesen, értékmentesen föltenni, sem válaszolni rá. Lehetséges a különféle, egymással gyakran ellentétes nézőpontokba bele-belehelyezkedve tárgyilagosságra, az egyes oldalak igazságának meghallgatására és mérlegelésére törekedni, de ez inkább az ítélőbíró szemlélő és értékelő alapállására hasonlít, aki azonban csak igazságos ítélet meghozatalára törekszik, eltérően a tudóstól, aki tárgyáról tudományosan egzakt, ennyiben tehát cáfolható állításokat kíván tenni. Minden politikafölöttiség, a tudományos egzaktság *színében* feltűnő kérdés és válasz szemforgatás és színlelés, érdektelen vagy zavaró mellébeszélés, ideológiai fűrészpör, amit az inkább sunnyogó, mint a részrehajlástól mentes méltányosság szent oltárán helyeznek el szemlesütve a hatalomnak bemutatott áldozati ajándékként. A *politikai kérdésekre* – mivel akár részt veszünk, akár nem veszünk részt a közügyek intézésében, a róluk folytatott vitákban, a *politikában benne vagyunk* – csak *politikai válasz* adható, akkor is, ha ez a válasz fogalmilag artikulált, távolságtartó. Nincs értékmentes – jót és rosszat, igazat és hamisat, helyeset és helytelent szét nem választó – politikai beszéd, a politikatudomány beszédmódját is beleértve. A rovartan

tudós művelője nem tesz különbséget rossz tücsök és jó tücsök, helytelen ciripelés és helyes ciripelés, a geológus pedig sikeres és sikertelen vulkánkitörés, a meteorológus igaz és hamis napfolttevékenység között. A politikatudós ezzel szemben – tárgya és helyzete természetéből adódóan – kénytelen különbséget tenni jó rendszer és rossz rendszer, jó kormányzás és rossz kormányzás, jó politikus és rossz politikus, politikai igazság és hazugság között, vérmérséklete, világnézete, erkölcsi meggyőződése szerint fogadva vagy utasítva el, védelmezve vagy támadva, dicsérve vagy ócsárolva valamit, rábeszélve valamire vagy lebeszélve valamről, akárkihez beszél is közvetve vagy közvetlenül: a hatalomhoz, a szakmai közösséghez vagy az egész politikai közösséghez. Magyarán: a politikatudomány, mint bármely más társadalomtudomány argumentálási és megismerési módja mindig innen marad a retorikán, és ez nem elrejtendő fogyatékosága, hanem legsajátabb természete, amit oktalan kesergés vagy az objektivitás még oktalanabb színlelése nélkül vállalnia kell. Hiszen különösebb hermeneutikai ásatások nélkül is jól látható minden értékmentes, egzaktul objektív politikatudományi kérdés és válasz retorikai irányultsága, értékelő tartalma, politikai értelme. A *hatalomtól* távol tarthatja magát a politikai közösség tagja, de a *politikától*, például a hatalmi rendszer, a kormányzás, a közösséget érintő ügyek és döntések értékelésétől, a közös ügyekben való pro vagy contra állásfoglalástól egyetlen pillanatra sem (a hallgatás, a politika mint olyan negációja, a valami mellett vagy ellenében elkötelező kiállás félelemből, lelki restségből vagy önző számításból eredő elutasítása ebből a szempontból a legaktívabb politikai részvétel, vagyis tevőleges hozzájárulás ahhoz, ami az élet valamelyik

területén vagy egy egész országban politikailag lehetségessé válik és megvalósul). Nem képez kivételt ez alól a politikafilozófus és a politikatudomány művelője sem: lett legyen akármilyen távol a hatalomtól, vonja ki magát mégoly határozottan a közéleti harcokból, törekedjen tárgyának mégoly tárgyilagos és sokoldalú fogalmi megismerésére, egyetlen politikára vonatkozó kérdésre sem fog tudni *politikailag értéktelen* – „egzakt”, „objektíve tudományos” – választ adni, mivel ő maga is benne van a politikában, és akár közvetlenül vagy közvetve politikai megrendelésre dolgozik, akár saját tudományos gyönyörűségére, mihelyt gondolatai, hipotézisei, következtetései, elméleti modelljei és szemléleti innovációi nyilvánossá válnak, bekerülnek a politikai közösség gondolkodásába, módosítják a politikai napirendet, ösztönzőleg hatnak a politikai szereplőkre, vagyis részt vesznek a politika lakításában és nincs is más értelmük, mint ez.

Érthető hát, hogy akár tudományosan vannak megfogalmazva, akár tudománytalanul, a politikai kérdések és válaszok ellentétes irányba mutatnak az új rendszer győzteseinek és veszteseinek (relatív és abszolút veszteseinek) táborában, de még az egy irányba mutató válaszok is megoszlanak. A vesztesek táboránál maradva például attól függően, ki mit veszített el, illetve, mit tekint *elsődleges* veszteségének: *saját* veszteségeit vagy a *közös* veszteségeket? Mondjuk: profitja vagy jövedelme megcsappanását, privilegizált helyzete, állami forrásokhoz való hozzáférése, magánnyugdíjpénztári megtakarításai, munkája, állása, rokkantnyugdíja, szociális és munkanélküli segélye, háza vagy hazája elvesztését, *avagy* a liberális alkotmányosság elvesztését, a jogállam névlegessé válását, szakmai, állampolgári

autonómiája beszűkülését, a politikai- és média-pluralizmus hiányát, a szabadság levegőjének megritkulását, egyszóval annak a *kevésnek* az elvesztését, ami *igen-igen sok* egy etatizmushoz-paternalizmushoz szokott-szoktatott, kevésbé és töredezetten polgárosult, rendies-kasztos múltú, szabadsághiányos, önszerveződésre szinte képtelen, fejletlen jogi kultúrájú, erősen integrálatlan társadalomban, mely a hatalommal szembeni kiszolgáltatottság, a szabad emberhez méltatlan alattvalói viselkedés, a meghunyászkodás és behódolás, a passzív rezisztencia, az idegenbe kivonulás (kivándorlás) vagy az önsorsrontó idegengyűlölet reflexeit hordozza magában.

Politikailag eleve csak *közös veszteség* létezik. Csak e közös veszteség nézőpontjából lehet politikai és erkölcsi ítéletet mondani arról, ami lett. Innen nézve pedig *közös veszteségünket* a jogi, politikai, szellemi és gazdasági kultúra *kevesek* végtelenül sok munkájával és erőfeszítésével létrehozott oázisainak elpusztításában – a lelki-szellemi elsivatagosodásban –, az amúgy is gyöngye lábakon álló joguralom erőuralommal való felváltásában, a politikát teatralizáló neo-neobarokk hatalom tömegkulturális spektakulumának közízlést és közgondolkodást romboló hatásában (magyarul: a giccs rémuralmában), a társadalmi érintkezési formák barbarizálódásában, az írott és íratlan szabályok, intézményi közvetítések, az érzelmi, morális és nem utolsósorban szociális összekötő utak, hidak, lépcsők – az úgynevezett *metaxü-k*³ – szisztematikus rombolásában látom. E

³ A *metaxü* szó jelentése az ógörögben: *közben, közbeeső, közbül levő*. Simone Weil alkot fogalmat belőle egyik feljegyzésében, ahol a *metaxü*-ket – a közvetítéseket, a közvetítőeszközöket – „a görögök hídjainak” nevezi, lévén arra szolgálnak, hogy térben és időben *áthidalva az ellentéteket, különbségeket, akadályokat*, lehetővé tegyék a közlekedést fent és lent, Ég és Föld, ember és ember, mieink és idegenek, barát és nem-barát, állam és

közös veszteség nézőpontjából arra a kérdésre, milyen rendszer váltotta föl 2010-ben az 1989-es jogállami forradalom alapította liberális demokrácia rendszerét, nem nehéz megelőlegeznem a választ: 2010-ben, amikor az ellen-elit az általa *rendszerellenes népszavazásként* (már-már a nép közvetlen akaratát kifejező közfelkiáltásként, „fülkeforradalomként”) értelmezett parlamenti választásokon hatalomra jutva egy „második”, *antiliberális rendszerváltás* – választók előtt eladdig titokban tartott – forgatókönyvét megvalósította, akkor a liberális alkotmányosságon, *tehát* a hatalmi ágak szétválasztásán, a fékek és ellensúlyok rendszerén, a végrehajtóhatalom kontrollján, a népszuverenitáson és a jogállamiságon alapuló, plurális (poliarchikus) képviseleti demokráciát – egyenlő és egyetlen politikai szereplő hatalmi akaratával sem felülírható versenyszabályaival, nyílt versengésével – egy populista, illiberális, a liberális alkotmányosságot elvileg tagadó, gyakorlatilag pedig szinte teljesen felszámoló, minden gazdasági erőforrást egyetlen hatalmi központba, egyetlen kézbe koncentráló, erősen neokorporatista és cezarizmus felé menetelő

állam, nemzet és nemzet, szembenálló pártok, osztályok, csoportok, nép és hatalom stb.stb. között. „A teremtett dolgok lényegük szerint közvetítők – írja Weil. – Közvetítők egymáshoz, s ennek nincs vége. Közvetítők Istenhez. Ilyenként kell elfogadni őket. (...) *Mit szentségtörés lerombolni? Nem azt, ami lent van, mert az nem fontos. Nem azt, ami fönt van, mert azt, ha akarnánk, sem érjük el. A „metaxü”-ket. A „metaxü”-k a jónak és a rossznak a tája. Nem szabad megfosztani egyetlen emberi lényt sem saját „metaxü”-itől, vagyis azoktól a viszonylagos (fogyatkozásokkal) kevert értékektől (otthon, haza, hagyományok, műveltség stb.), amelyek melengetik és táplálják a lelkét, és amelyek nélkül senki sem képes emberi életet élni, legfeljebb a szent. (...) Az igaz földi értékek „metaxü”-k. Egymás effajta javait csak olyan mértékben tudjuk tisztelni, amennyiben pusztán „metaxü”-nek tekintjük őket. Ahhoz például, hogy mások hazáját becsüljük, az kell, hogy saját hazánkat ne nézzük bálványnak, hanem lépcsőnek, amely Istenhez vezet.” (Simon Weil: *Metaxü*. In: *Jegyzetfüzet*. Új Mandátum Könyvkiadó, é.n. 89-90.1. Kiemelés – Sz.Á.)*

vezérdemokráciával váltotta fel, a rá jellemző erőpolitikával, etatista monolitizmussal, anti parlamentarizmussal, a hatalom leválthatatlanságát szavatoló választási rendszerrel, a magát népként és nemzetként identifikáló, és minden intézményes kontrolltól megszabadult karizmatikus vezér abszolút szuverenitásával. Mintha legalábbis a hatékony és kreatív kormányzás útjában álló és ezért eltávolítandó legfőbb akadály nem a magyar liberális demokrácia konszolidátlansága, hanem a központi hatalmat korlátozó, az állam elszabadulását fékező-akadályozó *liberális alkotmányosság* lett volna.

Prezidencializálódástól a vezérdemokráciáig

Kezdetben volt a *kancellárkormányzás* (a kancellárdemokrácia), majd a *prezidencializálódás* (a miniszterelnöki vagy kormányfői hatalom „elnökösödése”, az elnökdemokrácia) eszméje, fogalma, metaforája, analógiája, amellyel a gyors ütemben a *vezérelvű párttá* átalakuló Fidesz politikai kíséretéhez tartozó politikatudósok és politikai elemzők azt a mélyreható változást igyekeztek megragadni, amely Orbán Viktor első kormányra kerülése után – 1998-2002 között – ment végbe a magyar demokrácia rendszerében, s amelyet maga a fiatal miniszterelnök akkor a „rendszerváltásnál kevesebb, kormányváltásnál több” sokatmondó formulájával írt le.

A kormányfői hatalomnak – a politika mediatizációjától és a hatalom perszonalifikálódásától elválaszthatatlan – prezidencializálódása, amit – az Egyesült Államok példájára utalva – olykor *amerikanizálódásnak* is neveztek, az európai parlamentáris demokráciák gyakorlatában azt jelentette, hogy – a

parlament ellenőrzése alatt zajló *kabinetkormányzással* és a tömegpártok uralta parlamentek *miniszterelnöki kormányzásával* ellentétben – a miniszterelnök *a kormányzás hatékonyságának növelése* (főképpen a döntéshozatal és a végrehajtás meggyorsítása) érdekében olyan jellegű és mértékű szuverenitást „mozog ki” magának a parlamentáris kormányzás rendszerében, amely csak a *közvetlenül* az egész nép választotta (plebiszciter) elnökök hatalmához hasonlítható, és ezáltal az erőviszonyok mind saját pártjában, mind a parlamentben a kormányfő javára tolódnak el, ami jelentős mértékben kiszélesíti politikai mozgásterét⁴. A prezidencializálódásnak leggyakrabban hivatkozott példái a 80-as és 90- évek Nagy-Britanniájából a konzervatív Margaret Teatcher és a munkáspárti Tony Blaire kormányzati időszakai voltak. Szögesen ellentétes politikai programjuk, világnézeti irányultságuk és választói bázisuk azt nyomtatékosította, hogy a prezidencializálódás nem ebből vagy abból a világnézeti vagy pártpolitikai programból következik, hanem korszakos jelenség, új fejlődési etap a *liberális demokráciák* történetében, amely a politikai stabilitás és a kormányzati hatékonyság elengedhetetlen előfeltétele a mediatizált tömegdemokrácia korában. Ám a parlamentáris rendszer prezidencializálódása sem Nagy-Britanniában, sem a kontinensen nem vezetett a liberális alkotmányosság beszűkítéséhez, a jogállam, a fékek és ellensúlyok leépítéséhez, a hatalmi ágak elválasztásának felülvizsgálatához, leválthatatlan

⁴ A prezidencializálódás elméletének legismertebb teoretikusa Thomas Poguntke a témakörben született fontosabb tanulmányokból mértékadó válogatást készített: *The Presidentialization of Politics: A Comparative Study of Modern Democracies*. (Szerk.: Thomas Poguntke – Paul Webb), Oxford University Press, 2005.

hatalomhoz, a választási rendszer szabályainak hatalmi érdekek szerint történő átírásához, a média-pluralizmus csökkenéséhez; a kormányfői hatalom megnövekedése csupán a kormányzási módot, *a kormányzat vezérlési rendszerét* változtatta meg lényegesen. Vagyis a prezidencializálódásnak nemhogy a diktatórikus vezérállamhoz, de még az illiberális vezérdemokráciához sem volt semmi köze. A kormányfő politikai mozgásterének kiszélesedése nem jelentett sem populista új rendszerváltást, határtalan hatalomkoncentrációt, sem irányított vagy szuverén demokráciát, sem hatalom intézményes kontrolljának megszűnését, illetve mindenek – törvényhozásnak, alkotmánybíróságnak, jegybanknak, médiának, ügyészségnek, szakmai testületeknek, önkormányzatoknak, egyetemeknek, bankoknak, civilszervezeteknek – állami kontroll alatt tartását, esetenként pedig közvetett vagy közvetlen államosítását.

Si duo faciunt idem, non est idem – még az irányított demokrácia (szuverén demokrácia, vezérdemokrácia) egymásra megtévesztésig – addig és nem tovább – hasonlító magyar és orosz modelljére⁵ is igaz ez, hát még a liberális alkotmányosság lehető teljességét megőrző brit és az illiberális – a liberális alkotmányosságot csak nyomokban megőrző és elvileg tagadó – vezérdemokráciában végződő magyar prezidencializálódás között vont analógiára. A nullához közelít annak az analógiának a heurisztikus értéke, amely két jelenség, tendencia, esemény,

⁵ Az orosz és a magyar „irányított”, „szuverén” vagy illiberális vezérdemokrácia eredete és működése közötti rendszerszintű hasonlóságokat és különbségeket behatóan elemeztem *Túlirányított demokrácia. Orosz lecke* (Kalligram, 2011.) című könyvemben.

rendszer felszíni hasonlóságait teszi meg tiszta fogalmi elvonatkoztatások („a” liberális demokrácia, „a” prezidencializálódás”, „a” politikatörténeti korszakváltás, „a” deliberatív demokrácia, „a” pluralista demokrácia, „a” vezérdemokrácia stb.) alapjául, látszólag azért, hogy ezáltal valamilyen helyi változás mélyebb okára fény derüljen, valójában azért, hogy e helyi változás jogosultságát, szükségességét, elkerülhetetlenségét, kívánatosságát ezen az úton ismertesse el, igazolja és üdvözölje. Ha a brit, a magyar (esetleg az orosz) kormányzati rendszert *izoláltan*, a brit és az angol politikai kultúra, a helyi hagyományok, az intézmények és szokások élő szövetéből *kipreparálva* vizsgáljuk, ha eltekintünk olyan csekélységektől, hogy az előbbi két évszázada konszolidált demokráciának, a másik pedig negyedszázada konszolidálatlan demokráciának tekinthető, akkor a fogalmilag kipreparált hasonlóságok semmitmondóvá válnak, a lényegbe vágó különbségek és tényleges mozgások pedig érthetlenné. Az analógia vagy semmitmondó lesz, vagy a szándékos megtévesztés eszköze, amellyel nem felfedik, hanem elfedik azt, aminek megismeréséhez segítségül hívták. Elhomályosulnak mind a liberális demokrácia rendszerében *felszínen érzékelt általános változások egészen eltérő, konkrét helyi okai és érthetlenné válik e változások éppannyira eltérő kifutása*, mondjuk, hogy miért *nem* lépte át a brit kormányzati rendszer prezidencializálódása a liberális demokrácia határait, miért nem rúgta fel évszázadok alatt létrejött, minden politikai szereplő által elismert és betartott játékszabályait, miért nem kezdte ki jogi kultúráját, egyszóval *miért végződött a kormányfői hatalom prezidencializálódásnak nevezett erősödése az egyik helyen*

illiberális vezérdemokráciában, míg egy másik helyen a liberális demokrácia rendszere a prezidencializálódástól meg sem rezzent, sőt éppenséggel még erősödött is. A spekulatív analógia híve erre a felvetésre azzal vághat vissza, hogy *még* nem végződött: ami késik, nem múlik. A „politikátörténeti korszakváltásra” – az illiberális rendszerváltásra – éppen azért került sor *előbb* és *radikálisabban* Magyarországon, mint Nagy-Britanniában vagy Nyugat-Európa más országaiban, mert nálunk alig vagy egyáltalán nem akadályozta a „korszakváltás” dinamikáját a liberális alkotmányosság, az intézményes fékek és ellensúlyok erős rendszere, masszív civiltársadalom. Oroszországban pedig nyilván azért jött el még ennél is előbb az illiberális vezérdemokrácia aranykora, mert – lévén társadalomfejlődési modelljét tekintve még nálunknál is keletibb ország – ennyi alkotmányos korlát, liberális fék, ellensúly, társadalmi akadály, ekkoraka jogállam és civiltársadalom sem tartóztathatta fel diadalmas eljövételét. Ha azonban a brit-magyar analógia híve így okoskodna, akkor egyrészt fatális módon nemcsak megismételné a marxista Antonio Gramsci régi válaszát arra a kérdésre, hogyan győzhetett egy antikapitalista forradalom 1917-ben abban az elmaradott országban, amelyben jószerével nem volt kapitalizmus és burzsoázia (azért, mert a politikai hatalom meghódítását nem akadályozta a hegemónisztikus „polgári társadalom” erődítményrendszere); másrészt az illiberális vezérdemokráciában végződő *provinciális* magyar modellnek *éppoly provinciálisan* – hiszen semmiféle racionális premisszából nem következően, viszont a magyar kormányzati propagandával messzemenő összhangban – világtörténelmi jelentőséget kellene tulajdonítania. Ami a „nyugati ortodoxiával”

– a plurális demokráciával, az alkotmányos liberalizmussal, a kompetitív gazdasággal, a magánkezdeményezéssel – keleti módra szakító, „keleti gyökereihez” visszataláló, ősi múltjából magyarnótás jókedvet és erőt merítő Magyarország számára már az illiberális vezérdemokrácia beteljesült jelene, az a „gyökértelen”, elpuhult, döntésképtelen, határozott és bátor politikai cselekvés helyett vitatkozgató, határozatlan és gyáva Nyugat düledező államai számára az ígéretes jövő.

Az 1998-2002 között a magyar kormányzati rendszerben lezajlott változások prezidencializálódásként való értelmezése⁶ egyes elemzésekben⁷ – legkorábban alighanem a

⁶ A kívánatos vagy elkerülendő/elkerülhetetlen „prezidencializálódásról” lásd bővebben: Körösi András – Lengyel László – Stumpf István – Tölgyessy Péter: *Túlterhelt demokrácia – Alkotmányos és kormányzati alapszerkezetünk*. (Szerk.: Gombár Csaba), Századvég Kiadó, 2006.

⁷ Az 1989-ben létrejött és végül is konszolidálhatatlannak bizonyult magyar liberális demokrácia jövőjét latra téve Tölgyessy Péter már 2006-ban arra a vigasztalan következtetésre jut, hogy míg a „konszenzusos” vagy „megegyezésem demokrácia” konszolidálására vajmi csekély már az esély Magyarországon, egy „vezérdemokrácia” létrejövésének valószínűsége annál nagyobb: „Magyarországon a korai tömegdemokráciák csaknem minden baja kortünetként jelentkezett. A választói várakozások nagyban túlterhelik a demokráciát, miközben a parlamentarizmusnak mind kisebb a tekintélye az emberek előtt. Az üzleti érdekek által is befolyásolt közvélemény nem igazán képes lehetőségeinek pontos számbavételére. A tények megítélése egyre inkább a saját tábor nézőpontjából történik. A közéleti tömbök viadalában haldoklik az igazság, az értelmes közbeszéd lehetősége. A pártok népszerű ígéreteikkel, az emberek vágyainak gerjesztésével keresztbe fekszenek a józan gazdaság- és társadalompolitika előtt. *Megjelent már a minden gondra megoldást ígérő politikai vezér is.*” (*Túlterhelt demokrácia – Alkotmányos és kormányzati alapszerkezetünk*. I.m. 137.l. – Kiemelés – Sz.Á.) A konszenzusos megoldások alkotmányos intézményesítése – a megegyezésem demokrácia – esélytelenségének fő okát azonban Tölgyessy 2006-ban – és joggal – nem az államférfiúi bölcsesség hiányában vagy fogyatkozásaiban, netán a hatalom emberére leselkedő legnagyobb veszélyben: a hübriszben látja, hanem abban, hogy a társadalom nagy érdekcsoportjai között mindezidáig nem tudott létrejönni egyetértés „a késő kádári szerkezetek” elkerülhetetlen, és a középrétegek egzisztenciájába vágó lebontásának módját és árát illetően. Abban, hogy üljön el a csatazaj,

„vezérdemokrácia” Max Weber-i fogalmát elsők közt felújító és Carl Schmitt szellemében átértelmező Körösi András tanulmányaiban – már ekkor *a plebiszciter karizmatikus-populista vezéruralom perspektívájából jelent meg*: „Orbán miniszterelnök már elsősorban és közvetlenül a választók számára politizál. A *neokorporatív* struktúrák felszámolása, a *parlament* háttérbe szorítása, a *kormánypart* feletti szilárd kontroll, a *kormányon* belüli hatalomnak a miniszterelnök javára történő „átsúlyozása” – *mind azt teszi lehetővé, hogy a kormányfő immár nem ezen »közvetítő intézmények« felé, hanem közvetlenül a választókhoz forduljon* – írta Körösi 2001-ben. – A politizálás intézményes arénája is átalakulóban van. A kormányfő a legnagyobb jelentőségű bejelentéseit nem a parlamentben, nem is kormányüléseken, hanem *mediatizált rendezvényeken* teszi (egyenes közvetítésű tévébeszéd, mint a Vigadó-beliek, illetve a heti rádiónyilatkozatok). Összefoglalóan tehát megállapíthatjuk, hogy lényeges vonásait tekintve nem egyszerűen a kormányzat működése, hanem *a magyar demokrácia egésze más, mint amilyen az 1990-es évek elején volt.*

legyen vége az önsorsrontó politikai háborúnak, „legyen béke, béke már”, legyen végre „konszenzuális kormányzás” Magyarországon, szinte osztársadalmi igény mutatkozik, csak hogy „a késő kádári szerkezetek” súlyos érdeksérelmekkel járó, mindazonáltal elkerülhetetlen átalakításához nem lehet megnyerni „a nagy társadalmi csoportok széles körű egyetértését”. (I.m. 137.l.) Nehéz persze megmondani, mi volt előbb: a tyúk vagy a tojás? Tehát a késő kádárkori etatista szerkezetekhez kötődő, kibékíthetetlen társadalmi érdekellentétek voltak-e előbb és a politikai-hatalmi háború csak ennek következménye volt, avagy a „zsákmányszerzésre”, az újraelosztó állam forrásainak elbirtoklására, a hatalom minden áron való megszerzésére/megtartására orientálódó politikai osztály meghasonlása és háborúja volt előbb, és összehangolt fellépésének elmaradása hozta felszínre és élte ki politikailag a társadalom nagy érdekcsoportjai közötti ellentéteket, egészen a hideg polgárháborúig és a 2010-es „dicsőséges fülkeforradalomig”, illetve populista vagy illiberális rendszerváltásig.

A brit és magyar politikában érzékelhető perszonalizálódás, a kormányzás stílusának prezidencializálódása és a pártok szerepének, funkcióinak módosulásai (kartellpárti vonások) felfogásunk szerint az empirikus demokráciaelméletek dimenziójában is jelentőséggel bírnak. *E folyamatok ugyanis felvetik, hogy a pártdemokráciát a populista demokrácia váltja fel, ahol a populizmus nem a politika tartalmára vonatkozó fogalom, hanem a politikai vezetők és az állampolgárok/szavazók közti közvetítés jellegére utal...A prezidencializálódás metaforával jelölt folyamatok és a kartellpárti vonások megjelenése tehát – demokráciaelméleti összefüggésben – mintha a populista demokrácia felé vezető utat kövezné ki. A tárgyalt folyamatok így – ebben a dimenzióban – a weberi plebiszciter vezérdemokrácia problémaköréhez is kapcsolhatók.*⁸ A szerző később *Vezér és demokrácia*⁹ című tanulmánykötetében lényegében a vezérdemokrácia politikai doktrínáját fogalmazza meg. Annál meglepőbb, hogy amikor ez a doktrína bizonyos értelemben politikai testet öltött a 2010 utáni populista rendszerváltás során, akkor a doktrína megfogalmazója egyáltalán nem reflektált erre. Mintha a liberális-plurális pártdemokráciának populista vezérdemokráciává való *átváltozását* addig figyelmesen követő elméletet a megvalósulás már nem érdekelt volna: ami az elméletből megvalósul, az több nem képez elméleti problémát, elméletileg tehát nem érdekes. A halkszavú politikatudós, aki éveken át – nagyjából a

⁸ Körösi András: *Parlamentáris vagy „elnöki” kormányzás? Az Orbán-kormány összehasonlító perspektívából*. In: Századvég, új folyam, 2001. tavasz, 3–38.

⁹ Körösi András: *Vezér és demokrácia. Politikai tanulmányok*. L'Harmattan Kiadó, 2005.

szaktanácsadó és segédvezető kettős szerepkörében – a politikai futball erőfutballá átalakulását figyelte, és előre látta és igazolta ennek az erőfutballnak labda és csapat nélküli egyéni erőmutatvánnyá való átalakulását, most hogy az átváltozás bekövetkezett és a – liberális alkotmányosságon, azaz joguralmon, a hatalmi ágak elválasztásán, a fékek és ellensúlyok rendszerén nyugvó plurális és deliberatív – képviselői demokrácia átalakult illiberális populista vezérdemokráciává, elnémult és bölcsen, rezignáltan, netán az új rendszerben feleslegessé válva visszavonult a intézeti tudományosság kolostorcellájának hatalomvédte bensőségébe.

A vezérdemokrácia mint anti-liberális (illiberális) politikafilozófiai elképzelés a rendszer gründolásának időszakában fogalmazódott meg, de amikor a rendszer megvalósult, a doktrína igazolódott, az elmélet győzött, akkor a vezérdemokrácia heurisztikusnak is mondható fogalmát kidolgozó politikatudomány képviselői egyszeriben elhallgattak. Nemhogy könyv, tanulmánykötet, de egyetlen *elméleti* írás sem született tollukból, amelyben az általuk eszményített, és immár hat éve sikeresen működő „anti-liberális” magyar demokráciamodelt a vezérdemokrácia fogalmával kísérelték volna meg leírni. Jellemző, hogy a „létező vezérdemokrácia” rendszerként való leírására a vezérdemokrácia weber-i fogalmát nem a politikatudomány művelői, hanem olyan outsiders használják ma – megjegyzem, meglehetősen termékenyen – mint az alkotmányjogász Sárközy Tamás¹⁰.

¹⁰ Sárközy Tamás: *A „vezérdemokrácia” kormányzásának jellemzői*. In: *Mozgó Világ*, 2013.9. szám

Körösényi korabeli vezérdemokrácia-könyvének elvi „*anti-liberalizmusát*” – a Macchiavelli Fejedelmének kormányzásmo­delljét Tilo Schabert¹¹ „kreatív kormányzásával” összekapcsoló – G. Fodor Gábor tette explicitté a könyvről írt elemző-méltató tanulmányában¹²: „Körösényi vezérdemokrácia elmélete tehát anti-liberális elmélet. S mivel az uralkodó felfogássá a demokrácia liberális értelmezése vált, bizonyítania kell, hogy elmélete ugyan anti-liberális, de nem anti-demokratikus.”¹³ – írja G. Fodor, felszínre hozva annak az erősen Carl Schmitt-i ihletésű demokráciafelfogásnak a politikafilozófiai, mondhatni doktrinális alapját¹⁴, amely utóbb, a

¹¹ Lásd Tilo Schabert: *Boston Politics: The Creativity of Power*. De Gruyter Studies on North America. Berlin – New York, Walter de Gruyter. 1989.

¹² G. Fodor Gábor: *Kormányzás és demokrácia. Reflexiók a Körösényi-könyvről*. In: Politikatudományi Szemle, 2006. 2-3. szám, 305-320.l.

¹³ I.m. 310.l.

¹⁴ G. Fodor Gábor, mint a 2010 után a „második rendszerváltásban” a kormányfő keze alá dolgozó és a kormány politikatechnológiai laboratóriumának szerepét játszó Századvég Intézet egyik vezető embereként eminens szerepet vitt ennek az anti-liberális politikai filozófiának a mindennapi kormányzati gyakorlatba való átültetésében és az új rendszer legitimációs ideológiájának kialakításában. Az „innovációként”, „politikai kreativitásként”, „unortodox útként” kommunikált vezérdemokrácia *doktrinális alapjai* talán csak azért maradtak 2010 után rejtve, mert az új rendszer, az újfajta hatalomgyakorlás – éppen ezzel az antiliberális, kvázi-konzervatív politikafilozófiával összhangban – a politikát eszmei értelemben teljesen értékmentes, ideológiátlan aktivitásként, a pillanat – a véletlenek, esetlegességek, műszóval: a *kontingenciák* – meglovgolásának művészeteként fogta fel, amelyben semmiféle eszme, értékelv, ideológiai vagy morális megfontolás nem szolgálhat a politikai cselekvés alapjául vagy zsinórmértékül, nem kötheti meg a kreatívan cselekvő politikai vezér kezét. A politika nem elvek, értékek, eszmék, programok megvalósítása, hanem aktivitás, innováció, teremtő cselekvés, amelynek – e filozófia szerint – vajmi kevés köze van értékekhez és képviselőkhöz, s annál több az érdekekhez, az akarathoz, a tetterőhöz, a képzelőerőhöz, mindahhoz, aminek nem párt és nem kormány, nem mozgalom és választói tömeg, hanem egyedül a – hatalmi érdeke szerint – bármilyen elvet, értéket, törvényt, szabályt felrúgni kész, saját intuíciójára hagyatkozó, küldetéses-karizmatikus politikai vezér a letéteményese. Paradox módon éppen ez az antiliberális doktrína képezte a

2010-es rendszerváltás nyomán előállt magyar vezérdemokrácia vezetőjének szájából tételszerűen, de semmiképp sem doktrínaként vagy ideológiai formulaként, hanem *a kreatív politikai cselekvésként* felfogott és gyakorolt kommunikáció aktusaként, egyfajta *vezér-cselként* – saját rendszere liberális uniós kritikáját *újrakeretező frame-ként* – az „illiberális demokrácia”¹⁵ formulájában fogalmazódott meg. Ezek szerint a

mindenféle doktrinát tagadó, ideológiai értelemben *alaptalan* politikai gyakorlat, a reflektálatlan, már-már ösztönös politikai cselekvésre épülő „kreatív kormányzás” alapját. A vezérdemokrácia Körösi- és G. Fodor-féle modelljének *politikai megvalósulását* – paradox módon – éppen az mutatja, hogy doktrinális értelemben a vezérdemokrácia – mint a rendszer hivatalos elméleti alátámasztása vagy legitimációs ideológiája – ettől kezdve egyáltalán nem jelent meg. Ha pedig a vezérdemokrácia, a „kreatív kormányzás” eszméjének sikeres gyakorlatba ültetésétől megittasult szolgáló értelmiségi – ezzel is elárulva, milyen kevéssé politikus a szó gyakorlati értelmében – véletlen elkotyogta az új praxis doktrinális titkát, mint azt egy 2015-ös tévéinterjújában G. Fodor tette, azzal a kormányzat középosztályi táborának értékeltű, ideológia-vezérelt részében értetlenséget és felháborodást keltett.

¹⁵ Az illiberális demokrácia kritikai fogalmát – a liberális alkotmányosság és a demokrácia összefonódásának történeti alakulását is röviden áttekintve – Fareed Zakaria vezette be a köztudatba. Lásd: Fareed Zakaria: *The Rise of Illiberal Democracy*. In *Foreign Affairs*, 1997. november-december (<http://www.foreignaffairs.com/articles/53577/fareed-zakaria/the-rise-of-illiberal-democracy>). Lásd még: *Illiberal democracy five years later: democracy's fate in the 21st Century* (interview with Fareed Zakaria). In: *Harvard International Review*. 2002. 24(2) szám, 44–48.1. Zakaria nyomán a 2008 elején már jól láthatóan körvonalazódó magyar antiliberalis rendszerváltás aggasztó prespektíváját magam is e fogalommal igyekeztem megvilágítani *Az illiberális demokrácia küszöbén* című írásomban (Népszabadság, Hétvége, 2008.02.09.5.1.) Lásd még a cikk kiváltotta vitát *Cáfolatra várva*. (Népszabadság, 2008.04.04.13.1.) Az „illiberális demokráciát” elhíresült 2014-es tusványosi előadásában új és követendő demokrácia-modellként bemutató magyar miniszterelnök szavaira a fogalom megalkotója, Zakaria azonnal és elképedve reagált: „Azért figyeltem fel erre a beszédre – írta *The Rise of Putinism* című cikkében a *Washington Post*ban –, mert 1997-ben a *Foreign Affairs* számára készült esszémben (*The Rise of Illiberal Democracy*) történetesen én használtam ezt a szóösszetételt annak a veszélyes tendenciának a leírására, amikor demokratikus, gyakran kifejezetten népszerű kormányok felhatalmazásukat az egyéni jogoknak, a hatalmi ágak elválasztásának, a törvényességnek a kikezdésére és meggyöngítésére használják fel. De az meg sem fordult a fejemben, hogy egy állam vezetője, ráadásul egy európai

demokrácia nem szükségképpen liberális, lehetséges anti-liberális demokrácia is, amely szintén demokrácia, csak másképpen az, értsd: nem-ortodox demokrácia. Így a liberális kritika éle vele szemben kicsorbul. Hasonló értelemben használja évek óta Vlagyimir Putyin saját vezérdemokráciája igazolására a „szuverén demokrácia” frame-jét: szuverénül más, orosz módra más demokrácia, *tehát* kifogástalanul demokratikus minőségét csak az vitathatja, aki a másságot vagy a mássághoz való szuverén jogot is vitatja, vagy aki kettős mércét alkalmaz: minden másságot lelkesen igenel, csak az orosz mássággal, az orosz demokrácia másságával van baja, amivel elárulja, hogy valójában nem a létező orosz demokrácia, nem a Putyin-rendszer, hanem csak Oroszország javíthatatlan civilizációs mássága – kiterjedése, szuverenitása, nagyhatalmisága, befolyása, visszaerősödése – aggasztja.

A liberalizmus és a demokrácia természetesen nem egymást fedő, hanem inkább egymást kiegészítő, történetileg összekapcsolódó fogalmak: autokráciák is lehetnek liberálisak és demokráciák is lehetnek illiberálisak, attól függően, hogy érvényesül-e bennük a szuverén (uralkodó vagy nép) hatalmát korlátozó alkotmányos liberalizmus vagy sem.

A szabadság *történetileg* az uralkodói hatalom korlátozásával veszi kezdetét. A kérdés – mint John Stuart Mill írta *A szabadságról* című 1859-ben kiadott liberális alapvetésében – az abszolút monarchiák kialakulása után az volt,

uniós államé, ezt a terminust egyszer majd az elismerés formulájaként használhatja”. Lásd még e sorok írójának a kormányfői kijelentésre reflektáló cikkét: *Az illiberális jobboldal*. (Népszabadság, Hétvége, 2014.08.16.5.1.)

hogy „a közösség mennyi hatalmat tűrjön el az uralkodótól”, vagyis, hol húzódjanak az uralkodói hatalom határai, mert lényegében „ezek a határok jelentették a szabadságot”¹⁶. De demokratikus köztársaság megjelenésével azonban, attól kezdve, hogy az uralkodói hatalom már nem leszarmazáson, örökletességen, hanem az alattvalók időszakos választásán alapult, felmerült e korlátozások szükségtelenségének gondolata. Sokan a ciklikusan ismétlődő választást is a hatalom elégséges korlátjának tartották. A hatalom korlátozása a régi uralkodókkal szemben jó eszköz volt, hiszen az ő érdekeik általában ellentétesek voltak a nép érdekeivel, de attól kezdve, hogy a hatalom birtokosától elvárták, hogy azonosuljon a néppel, az általános akarattal, tehát a választott vezetők érdeke és akarata a nemzet akarata legyen, úgy gondolták, nincs szükség ilyen korlátokra: „Saját akaratával szemben nem kell megvédeni a nemzetet. Senki sem fél attól, hogy önmaga zsarnokává válik. Legyenek az uralkodók tényleg felelősek a nemzetnek, legyenek könnyen leválthatók, s ez esetben a nemzet bátran adhat hatalmat nekik, hisz maga szabhatja meg, hogyan használják fel. Az uralkodók hatalma így nem más, mint a nemzet összpontosított, s

¹⁶ John Stuart Mill: *A szabadságról. Haszonelvűség*. Magyar Helikon, 1980. 13. l. A teljes szöveg így hangzik: „Szabadság alatt a védelmet értették, a védelmet a politikai uralkodók zsarnokságával szemben. (...) Az uralkodók hatalmát szükségesnek, de egyben nagyon veszélyesnek is tartották; olyan fegyvernek tekintették, amelyet az uralkodók legalább annyira törekszenek saját alattvalóik, mint a külső ellenség ellen fordítani. Hogy a közösség gyengébb tagjait megvédhessék a megszámlálhatatlan keselyűtől, kellett egy olyan ragadozó, aki erősebb a többiekénél és kordában tartja őket. Minthogy azonban a keselyűk királya sem kevésbé hajlamos a nyáját gyötörni, mint a többi vérszopó, a nyájnak örökösen védekeznie kellett karmai és csőre ellen. Ezért aztán a hazafiak célja az volt, hogy határokat szabjon annak, hogy a közösség mennyi hatalmat tűrjön el az uralkodótól; s ezek a határok jelentették a szabadságot.”

a felhasználás szempontjából alkalmas formába öntött hatalma” – írja Mill¹⁷, hogy megértesse, miért elengedhetetlen a demokratikus köztársaságban is a hatalom korlátozása, ha nem akarják, hogy zsarnoksággá – mindenekelőtt a többség zsarnokságává – fajuljon: „Észrevették, hogy az olyan kitételek, mint »önkormányzat«, »a nép hatalma önmaga felett«, nem fedik a tényleges helyzetet. Az a »nép«, mely a hatalmat gyakorolja, nem mindig azonos azzal, melyen a hatalom gyakoroltatik; a sokat emlegetett önkormányzat nem azt jelenti, hogy ki-ki önmagát kormányozza, hanem azt, hogy minden egyes ember alá van vetve az összes többi kormányzásának. A nép akarata gyakorlatilag a nép legnagyobb vagy legaktívabb részének akaratát jelenti; a többség akaratát, vagy azokét, akiknek sikerült többség gyanánt elfogadtatni magukat; következésképp valóban lehetséges, hogy a nép elnyomja az összesség egy részét; s ez ellen legalább annyira szükséges óvintézkedéseket tenni, mint a hatalommal való visszaélés bármely más formája ellen. Ezért aztán a kormányzat hatalmának korlátozása az egyén fölött semmit sem veszít fontosságából, még akkor sem, ha a közösség, illetve annak legerősebb pártja rendszeresen felelősségre vonhatja a hatalom birtokosait. (...) A politikai gondolkodásban »a többség zsarnoksága« azon legfőbb rosszak egyike lett, melyekkel szemben a társadalomnak okvetlenül védekeznie kell.»¹⁸

¹⁷ I.m. 15.l.

¹⁸ I.m. 16-17.l. Mill külön foglalkozik a *társadalom többségének* zsarnokságával, amely nem a hatóságok tettein keresztül, bár gyakran szemet hunyásával és hallgatóságos jóváhagyásával, ha ugyan nem biztatásával érvényesül (elég itt a lincselések és pogromok, az előítéletekből, félelmekből és főbiákból táplálkozó tömeghisztériák kitöréseire, a másságot érő utcai atrocitásokra utalni): „Eleinte úgy vélték, s közönségesen ma is

Ahol az illiberális demokrácia kérdése egyáltalán felmerül, ott mindig a kormányzati, végső soron a végrehajtó hatalom korlátainak kérdésére fut ki, csak a liberális demokráciával éppen ellentétes előjellel. A liberalizmus a demokratikus úton szerzett hatalom alkotmányos korlátait – fékeket és ellensúlyait – jelenti; az illiberalizmus viszont e korlátok részleges vagy teljes lebontását, abszolút hatalmat és hatalomkoncentrációt. A jobboldal hagyományosan inkább a liberalizmus, mint a demokrácia elkötelezettje, a baloldal megfordítva. Nem csoda, hiszen – mint Fareed Zakaria írja – „az alkotmányos liberalizmus a hatalom korlátozásáért száll síkra, a demokrácia pedig a hatalom koncentrálásáért és felhasználásáért. Ezért is látott sok liberális a tizenharmadik és tizenkilencedik században a

attól tartanak, hogy a többség zsarnoksága, aminthogy a többi zsarnokság is, főleg a hatóságok tettein keresztül érvényesül. De a finomabban gondolkodó emberek észrevették, hogy amikor maga a társadalom a zsarnok – a társadalom mint összesség az őt alkotó egyének felett –, akkor a zsarnokoskodás nem szorítkozik a politikai tisztségviselők működésére. A társadalom végrehajthatja és végre is hajtja a maga rendelkezéseit; és ha helyes rendelkezések helyett rosszakat hajt végre, vagy ha olyan dolgokról rendelkezik, amelyekbe nem lenne szabad beavatkoznia, *sokkal félelmetesebb társadalmi zsarnokságot gyakorol, mint a politikai elnyomás bármely más formája*, mert *jóllehet általában nem olyan szélsőséges büntetésekkel tartja fenn, kevesebb lehetőséget hagy a menekülésre, mivel jóval mélyebben hatol az élet részleteibe, s magát a lelket igázza le*. Ezért az előjáróság zsarnoksága elleni védelem nem elég; védekezni kell az uralkodó nézetekkel és érzelmekkel szemben is; a társadalomnak azzal a hajlamával szemben, hogy saját ideáit és viselkedési szabályait a polgári büntetésektől eltérő eszközökkel azokra kényszerítse, akik nem értenek vele egyet; hogy béklyóba szorítsa, s ha csak lehet, *megakadályozza az olyan egyéniség kibontakozását, amely nincs összhangban vele*, s arra kényszerítse a legkülönbözőbb jellemű embereket, *hogy az ő mintájához igazítsák magukat*. A közvélemény jogos beavatkozásának az egyén függetlenségébe igenis van határa; s e határ megtalálása és megvédése a jogtalan túlkapásokkal szemben éppoly nélkülözhetetlen ahhoz, hogy az emberi viszonyok jók legyenek, mint a politikai önkény elleni védekezés.” (I.m. 17-18.l. – Kiemelés – Sz.Á.)

demokráciában olyan erőt, amely képes aláásni a szabadságot.”¹⁹
Ne feledjük, hogy 1830-ban Nagy-Britanniában, Európa akkor bizonyos értelemben legdemokratikusabb országában, a parlament alsó házában megválasztásában a teljes lakosság 2 % vehetett csak részt és ez a mutató még az 1880-as években is alig érte el a 40 %-ot.) Csak amikor 1945 után – nem utolsósorban a pax americana és a szovjet fenyegetés együttes hatására – a két politikai alapelv összefonódott a tömbösödött Nyugaton, békélt meg a *liberális* jobboldal az általános választójoggal, a *demokratikus* baloldal pedig az alkotmányos liberalizmussal. „Ettől kezdve – írja Zakaria – *Nyugaton demokrácián liberális demokráciát értenek, ám ez nem a liberális pártok vagy a liberális ideológia uralmát, hanem a szabályos és tiszta választásokon megszerzett többségi hatalom gyakorlásának alkotmányos korlátait, joguralmat, a hatalmi ágak elválasztását, a szólás, a gyülekezés, a vallás és a tulajdon alapvető szabadságjogainak védelmét jelenti.* A szabadságjogoknak ez a csokra az, amit alkotmányos liberalizmusnak nevezhetünk és ami elvileg és történetileg is különbözik a demokráciától. Ahogyan a politikatudós Philippe Schmitter megjegyzi: »a liberalizmus mint a politikai szabadság felfogása vagy mint gazdaságpolitikai doktrína időben egybeeshetett a demokrácia születésével. De sohasem volt elkerülhetetlenül és egyértelműen összekötve a demokrácia gyakorlatával.« Manapság a liberális demokrácia e két szála, amely a Nyugat politikai életének szövetében annyira összefonódott, a rajta kívül eső világban szétválk. A demokrácia virágzik, az alkotmányos liberalizmus azonban nem.”²⁰

¹⁹ Fareed Zakaria: *The Rise of Illiberal Democracy, i.m..*

²⁰ U.o. – Kiemelés – Sz.Á.

A maradéktalanul illiberális demokrácia a maga modellszerű tisztaságában történetileg a fasiszta/náci és kommunista totalitarizmusokkal, általánosabban szólva: a radikális populizmussal jelent meg, amely – a közkeletű elképzeléssel ellentétben – nem a jobboldal és nem a baloldal, hanem a liberális centrum szélsősége (természetesen ez nem jelenti azt, hogy a jobboldalnak és a baloldalnak ne volna szélsősége, de ez más töről fakad). Antidemokratikus jobboldal van (a jobboldal szélsősége volt különösen antidemokratikus), de antiliberalis vagy illiberális jobboldal nincsen, vagy az már nem jobboldal, hanem a liberális politikai centrum szélsősége: populizmus, ahol a demokrácia közvetlen választáson – népszavazáson – alapuló vezérdemokráciát vagy a nép köztéri akklamációján – közfelkiáltásán – alapuló vezérállamot jelent.

Magyarán: az illiberális demokrácia így vagy úgy a vezér korlátlan hatalmával azonos. Korlátokat a hatalomnak nem a demokrácia, hanem a liberális alkotmányosság szab, ha pedig nem szab többé, akkor előbb-utóbb az utolsó korlát, a demokratikus választáson nyert mandátum időbeli korlátja is megszűnik²¹, vagy legalábbis a vezér kénye és kedve, hatalmi érdeke szerint bontható le, tolható ki vagy kerülhető meg, mint azt az utóbbi években és évtizedekben egy sor virtigli illiberális vezérdemokrácia gyakorlata mutatja – Oroszországtól Törökorszáig, Kazahsztántól Szingapúrig.

²¹ Lásd ehhez: William Case: *Miként uralják a hatalom birtokosai a választási küzdőteret?* In: 2000, 2012. 5.szám

Max Weber vagy nem Max Weber?

Max Weber – a német politikai fejlődés egy különösen válságos pontján, 1919-ben – *A politika mint hivatás* című előadásában így fogalmazza meg a parlamentáris demokráciák előtt álló választás lényegét: „...nincs más választás: *vagy gépezettel működő vezéri demokrácia, vagy vezér nélküli demokrácia, azaz a hivatásos politikusok uralma*, akiknek nincs elhivatottságuk, nincsenek olyan belső, karizmatikus tulajdonságaik, amelyek vezérré tesznek valakit. És ez jelenti aztán azt, amit a mindenkori belső pártellenzék általában a klikk uralmának nevez.”²² Weber a politikai pártokat és pártokratikus rendszereket megbénító, az emberektől elidegenítő, a tulajdonképpeni politikát felülíró techno-bürokratikus racionalitással és az „oligarchia vastörvényével” (mármint a pártok „eloligarchásodásának” vastörvényével) szemben fogalmazta meg a plebiszcitárius, tehát népszavazáson alapuló – *ebben az értelemben* populistának is nevezhető²³ – vezérdemokrácia ajánlatát, mint a még talán lehetséges utolsó gyógyírt a demokráciát permanens válságba taszító parlamentáris demokrácia – „pártokrácia”, kabinetkormányzás – szervi bajára (bürokratizálódás, klikkesedés, oligarchizálódás, kormányzati impotencia). Max Weber 1919-ben, Németország első világháborús veresége után azt látta, hogy a forradalmi káosz (a kommunista kollektívizmus elközelgése) és a nemzet politikai

²² Max Weber: *A tudomány és a politika mint hivatás*. Kossuth Könyvkiadó, 1995. 111.l. Kiemelések – Sz.Á.

²³ Lásd ehhez: *A kékek és a zöldek. Hideg polgárháború Magyarországon* című könyvünk *Vox populi – Vox Dei. Populizmus és közvetlen demokrácia* című VII. fejezetét (Palatinus, 2010. 560-584.l)

egységének megteremtésére képtelen deliberatív vagy parlamentáris demokrácia (párturalom) között evickélő hazájában csak egy *közvetlenül* a nép által választott *karizmatikus* vezér lehet képes *demokratikus egységbe fogni* az osztályok és pártok, érdekek és értékorientációk polgárháborús káosz felé tartó sokféleségét, egyszersmind kivédve a sokféleség nélküli egység *diktatorikus zsarnokságát*. Akár fából vaskarika volt a születése pillanatától kimúlásáig szüntelen válsággal küszködő német liberális demokrácia (a weimári demokrácia) számára a vezérdemokrácia elmélete, akár valóságos mentőöv, amelyet azonban nem tudott megragadni (illetve liberális demokrácia ellenségei ragadtak meg), Weber értékelő alapállása mindenesetre legalább annyira káosz-, mint zsarnokságellenes. Nem olyan egységet képzel el, amely kizárja a sokféleséget, hanem amely összefogja. Blaise Pascal tündökletes megfogalmazásában: „*A sokféleség, amely nem végződik egységben – zűrzavar; az egység, amely nem függ a sokféleségtől – zsarnokság.*”²⁴ Weber – rövidre szabott élete végén, az első világháborút követő válságos években – különösen élesen érzékelte, hogy a sokféleség egység nélkül káoszba – az érdekek fragmentalizálódásába, a politikai nemzet szétforgácsolódásába, örökös polgárháborús torzsalkodásba – torkollik. A sokféleség nélküli egység – a zsarnokság – akut veszélyét sokkal kevésbé érzékelhette ekkor, elméleti szinten pedig a sokféleséget egységbe fogó karizmatikus vezér *közvetlen és demokratikus* – leváltásának lehetőségét, új népvezérek megjelenését is magában

²⁴ „La multitude qui ne se réduit pas à l’unité est confusion. L’unité qui ne dépend pas de la multitude est tyrannie.” (Pascal: *Pensées* (Szerk.: Michel Le Guern) 516. fragmentum, Coll. Folio Classique, Gallimard, 2004. 355. l.

foglaló – *választhatóságával* gondolta kivédeni. Arra nem gondolt – és 19. századi nemzedéki és kulturális beágyazottsága, polgári neveltetése, személyes jóhiszemősége folytán talán nem is gondolhatott –, hogy a népszavazással hatalomra jutott plebiszcitárius vezér esetleg arra használja majd föl pártok és parlament fölötti hatalmát, hogy felszámolja a társadalom politikai és kulturális sokféleségét, a pluralizmust, megszünteti vagy pusztá látszatként őrizze meg a politikai versengést, beleértve a parlamenti választásokat és a népszavazást is, amelyek attól kezdve, hogy őt hatalomra juttatták, szerencsésen betöltötték társadalmi szerepüket és mostantól a történelem szemétdombján vagy a múzeumban a helyük. A népállam létrejött és a nép nem lesz bolond a maga államát megdönteni, hacsak a nép ellenségei – az államellenes liberális áskálódók és összeesküvők, az „ötödik hadoszlop” – nem bolondítják meg, amit a néppel *eggyé* vált, a népet mintegy perszonifikáló karizmatikus vezér persze nem fog megengedni ezeknek a szörnyszülötteknek. Az egység ára a sokféleség feláldozása a vezérállam oltárán. Így alakulhat át – letérve az elmélet által lefektetett sínpályáról – a *demokratikus vezérdemokrácia* rövid úton *totalitárius* (enyhébb változatban illiberális) *vezérállammá*, *cezarizmussá*.

Weber szerint a karizmatikus vezér éppen annak köszönhetően válik képessé a nemzet politikai egyesítésére és az egyén megvédelmezésére a mindent depolitizáló bürokratikus szakizgatás önkényével, steril racionalizmusával, a pártklikkek és gazdasági oligarchák csoport- illetve magánérdekeivel, korrupció összefonódásaival szemben, hogy hatalmának legitimitása a

pártoktól és a bürokráciától független forrásból ered, és a nemzetet szétforgácsoló párt- és osztályérdekek, a formális demokrácia racionális szabályai fölött áll. A közvetlen népszavazás értelme a karizmatikus vezér tekintélyének megteremtésében áll, ezért is nevezi őt Weber plebiszcitárius vezérnek, sőt néha plebiszcitárius diktátornak is. Teljességgel figyelmen kívül hagyja azonban, hogy a képviseleti rendszeren kívülről – egyenesen az égből – érkező, senkitől és semmitől nem függő, számadással elvileg csak az őt megválasztó népnek tartozó karizmatikus vezér megválasztása pillanatától alig kontrollálhatóvá vagy egyenesen kontrollálhatatlanná válhat. Különösen akkor nagy ennek a veszélye, ha az adott helyen a demokratikus hagyományok (észjárás, attitűd, elvárások, kultúra) és intézmények töredezettek, fejletlenek, gyöngék. Ez esetben ugyanis a plebiszcitárius vezért semmi nem gátolhatja abban, hogy rendkívüli hatalmát ne a liberális képviseleti demokrácia – meglehet: szervi – hibáinak reparálására, működési zavarainak elhárítására, a kormányzást blokkoló, a döntéshozatalt lelassító korporatív és oligarchikus érdekek visszaszorítására használja, hanem e hatalom minden meglévő alkotmányos korlátjának, ellensúlyának, kontrolljának leépítésére, a sokféleségtől való függése felszámolására, odáig menően, hogy a törvényt a szeszély, a szabályokat a szüntelen szabálytörés, a tárgyalásokat és kompromisszumokat a vezér diktátumai és ultimátumai váltják fel.

Ha elméletileg elképzelhető is olyan vezéruralom, amely nem számolja fel a szabadságintézményeket, a pluralizmust, az autonómiákat, a liberális alkotmányosság fékeit és ellensúlyait, a

gyakorlatban csak olyan vezéruralmakat ismerünk, amelyek – kezdettől fogva vagy hatalom elvesztésének kockázatával fokozódó mértékben – beszűkítik, korlátozzák, felszámolják a szabadságintézményeket, a jogállamot, az autonómiákat, hogy végül minden hatalmi ágat, szakmai területet, életszférát – a kormányzás felgyorsítására, a parlamenti és állami bürokrácia, az oligarchikus érdekek legyőzésére hivatkozva – a kontroll nélkül maradt népvezér *kizárólagos kontrollja* alá vonjanak.

A vezéri hatalmat generáló népszavazás révén a nép, ha nem is a pártok helyére, de a pártok fölé kerül. Ám a *nép* részvétele a Max Weber által elképzelt vezérdemokráciában a politikai vezér közvetlen megválasztására szorítkozik, akit most már nem párt- vagy osztály-programja, meggyőző érvei, hanem karizmatikus – legalábbis annak látszó – adottságai (vezetésre termettsége, győzelemre hivatottsága, szerencséje, sikeressége) alapján választanak meg. Nem egyik vagy másik párt (tehát a politikai *rész*), hanem a nép, a nemzet (politikai *egész*) perszonalifikálódik benne. (Ezért kerüli el messzire minden karizmatikus vezér saját pártját, még ha annak vezetője is, nehogy pártjával vagy valamilyen pártérdekkel azonosítsák.) Karizmatikusságának a népszavazás az első próbája: győzelme igazolja karizmatikusságát, amit kormányzása alatt győzelmek, sikerek – legalábbis győzelemként, sikerként eladott politikai akciók – végeláthatatlan sorának kell újra meg újra megerősítenie. Ha ezek elmaradnak, vagy kudarcok sorozata váltja fel a sikereket (avagy nem képes sikerként kommunikálni minden cselekedetét, még a legrosszabbakat és a kudarcot vallottakat is), oda a karizma, varázsa kialszik, ami új

demagógosz, azaz népvezér megválasztásához vezethet. Ebből is kitűnik, hogy Weber a vezérdemokráciát *nem másik rendszerként*, nem a demokrácia *ellen-rendszereként* gondolta el, hanem ugyanakkor a demokratikus – választásokon és sokféleségen alapuló – rendszernek másfajta – nem-bürokratikus, nem-oligarchikus, nem-pártelvű és nem is pártsemleges-technokratikus – kormányzási módjaként, amely visszaadja a politika értelmét és egyfajta társadalmi (népi) kontrollt jelent a bürokratizálódás-oligarchizálódás-technokratizálódás általános tendenciájával szemben. A kontrollt *a választott és nem leválthatatlan népvezér* valósítja meg különleges – a racionális választási legitimitását mintegy megtetőző – karizmatikus legitimitása alapján. Karizmatikus legitimitása ugyanis csak személynek lehet, intézményeknek, bürokratikus gépezetként működő pártoknak soha. Intézményeknek is lehet tekintélyük, csak nem karizmatikus. A modern demokráciáktól elválaszthatatlan politikai sokféleség (pluralizmus) és a politikai játék mindenkre nézve általánosan kötelező versenyszabályai (*the only game in town*) Max Weber vezérdemokráciájában nem szűnnének meg, csak a pártok, pártgépezetek, klikkek és oligarchiák szintjéről áttevődnének a karizmatikus vezérek politikai küzdelmének és választási rivalizálásának szintjére. A plebiszcitárius népvezér személyi hatalmával szemben azonban nemcsak a választhatóság és leválthatóság, vagyis a népszavazás intézménye jelent biztosítékot; megmaradnának a hatalom intézményes fékei és ellensúlyai, jogállami korlátai. De ha – mint azt Weber korántsem alaptalanul feltételezte –, az oligarchizálódó modern pártok uralma a bürokratikus gépezet *személytelen* zsarnokságához vezethet, akkor a karizmatikus vezérdemokrácia

még sokkal inkább vezethet *személyi* zsarnoksághoz, cezarizmushoz, bonapartizmushoz, általánosabban szólva: *a liberális alkotmányosságot lebontó illiberális, populista vezérállamhoz.*

Ugyan ki vagy mi akadályozhatja meg a karizmatikus vezért abban, hogy az őt a formális ész racionális szabályai, a *formális törvények* fölé helyező karizmatikus legitimitását arra használja fel, hogy félretolja vagy felszámolja a versengés racionális szabályait, a formális jogot és hatalmát leválthatatlanná tegye (ahogyan azt a populista vezérállamot létrehozó Hitler ténylegesen meg is tette, amikor felszámolta a párt-alapú weimári demokráciát, amelynek formális szabályai szerint, de a legkevésbé sem népszavazás útján, hanem pártja élén a kancellári hatalmat megszerezte). A vezérállam kiépítéséhez azonban már az is elégséges, ha a magát a nemzettel, a néppel azonosító győztes a politikai versengést oly mértékben beszűkíti, hogy az hatalmát (a benne hatalomra jutott Nép hatalmát!) ne veszélyeztethesse, miközben a választások demokratikus látszata megmarad.

Mintha – képletesen szólva Kafka Kastélya – a bürokrácia személytelen zsarnoksága – és Orwell Big Brother-jének vezéruralmista perszonifikált zsarnoksága alkotná megint egyszer azt a Szküllát és azt a Karübdiszt, amelyek között a poliarchikus képviseleti demokrácia mozgékony, ám törékeny bárkája evickél, hol ehhez, hol ahhoz kerülve közelebb, a sziklákhoz csapódás és szétzúzóadás vészterhes kockázatával. Vannak azonban helyek, ahol ez a kockázat már nem nyugtalanítja a demokratikus kedélyeket: a csónak szétzúzódot a cézarizmussá, vezérállammá silányult vezérdemokrácia sziklafalán.

Vezérdemokrácia versus vezérállam

Max Weber vezérdemokrácia-elméletének – mint az remélhetőleg már az eddigiekből is kitűnt – vajmi kevés köze a náci vezérállam politikai gyakorlatához. Tagadhatatlanul van köze azonban a Hitler vezéri államának – az állam liberális depolitizálásával szemben²⁵ mindent átpolitizáló totális államnak – a „politikai teológiáját” megalkotó Carl Schmitt²⁶ „tömeg- és

²⁵ „Tíz évvel ezelőtt sikeres szerzők és mindenfajta vezetők bizonygatták, hogy csupán a politikusokat és a politikát kell leépíteni ahhoz, hogy minden nehéz problémát megoldjanak. E szerint a radikális »depolitizálás« abban áll, hogy technikai, gazdasági, jogászai vagy más szakértőknek kellett eldönteni minden eddigi politikai kérdést, állítólag tisztán technikai, tisztán gazdasági, tisztán jogászai, röviden tisztán »tárgyi« nézőpontból. 1919 és 1924 között számtalan tanulmány és brosúra hirdette ezt az egyetemes boldogság egyedüli feltételeként. (...) Hamarosan kiderült, ez a »depolitizálás« használható politikai anyag ahhoz, hogy a kellemetlen problémákat és szükségszerű változásokat elnapolják, a fonák *status quo*-t konzerválják és minden határozott változtatási akaratot üresjáraton tartsanak. A tökéletes »nem-politikával« kapcsolatos ilyen tapasztalatok után érvényre kellett jutnia annak a felismerésnek, hogy potenciálisan minden probléma politikai probléma.” (Carl Schmitt: *A totális állam továbbfejlődése Németországban (1933)*. In: Uő: *A politikai fogalma*. Osiris–Pallas Stúdió–Attraktor, 2002. 221.l.

²⁶ Carl Schmitt: *Politikai teológia*. i.m. Az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar TEMPUS „Összehasonlító Jogi Kultúrák” projektumának kiadványa. Budapest, 1992. Lásd különösen a vonatkozó fejezetet (9-19.l.) és a mindenható Isteni szuverenitásának helyére lépő abszolút uralkodó politikai szuverenitásnak (egyben tehát a vezér vagy diktátor szuverenitásának) híres-hírhedt meghatározását: „Szuverén az, aki a kivételes állapotról [mármint annak bevezetéséről] dönt.” (i.m. 1.l.) –, ami a náci állam gyakorlatában utóbb mintaszerűen megvalósult. (Lásd erről a Carl Schmitt-re bőven hivatkozó Dr. Csekey István *A német vezéri állam* című 1936-ban tartott előadását, amely különnyomatban is megjelent [A M.Kir. Ferencz József Tudományegyetem Barátai Egyesületének Jog és államtudományi Szakosztályában tartott előadások. 22. Szeged, Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt. 1936.], és amelyből szemelvények olvashatók e számunk Öv Alatt rovatában.) Ne feledjük, hogy Schmitt szerint „A kivételes állapot a jogtudományban hasonló jelentéssel bír, mint a csoda a teológiában” (i.m. 19.l.). Így már tisztán áll előttünk az a szuverén – ugyanis a karizmatikus

emberiségdemokrácia”-kritikájához, mindenekelőtt azon a ponton, ahol Schmitt a *deliberatív* – a független képviselők érvelő vitáján nyugvó – parlamentáris kormányzásnak (*government by discussion*) a tömegdemokrácia körülményei közötti fenntarthatatlanságát és ebből következő válságát éleselméjűen elemzi²⁷, odáig feszítve a liberalizmus és a demokrácia közötti különbséget, hogy az izolált szavazópolgárok által leadott szavazatok aritmetikai összeadásából kiolvasott közakarattal szemben még a népakarat közfelkiáltással történő kinyilvánítását is demokratikusabbnak ítéli²⁸. Márpedig a

vezér –, aki úgyszólván a „halott Isten” helyére lép és akinek szuverenitását az teszi, „hogy közvetlenül beavatkozik az érvényes jogrendbe” (u.o.).

²⁷ „A parlamentarizmus helyzete ma azért olyan kritikus, mert a tömegdemokrácia fejlődése üres formalitássá tette az érvelő nyilvános vitát. Ennek következtében a mai parlamenti jog néhány normája, mindenekelőtt a képviselők függetlenségére és az ülések nyilvánosságára vonatkozó előírások főlegesen dekorációként hatnak, haszontalanok, sőt kínosak, mintha valaki a modern központi fűtés radiátoraira azért festene vörös lángokat, hogy a lobogó tűz illúzióját keltse. Ma a pártok (amelyek az írott alkotmány szövege szerint hivatalosan egyáltalán nem léteznek) már nem vitatkozó véleményekként, hanem szociális vagy gazdasági hatalmi csoportokként lépnek fel egymással szemben, racionálisan kiszámítják kétoldalú érdekeiket és hatalmi lehetőségeiket, s ezen a tényleges alapon kötnek kompromisszumokat és koalíciókat. A tömegeket egy olyan propagandaapparátus segítségével nyerik meg, melynek hatékonysága a legkézenfekvőbb érdekekre és szenvedélyekre való hivatkozáson alapul. Az érv tulajdonképpen értelemben, amely a valódi vita szempontjából karakterisztikus, eltűnik. Az érv helyére a pártok tárgyalásaiban érdekek és hatalmi esélyek céltudatos kiszámítása lép; a tömegek kezelésében pedig a plakátszerűen tolatkozó szuggesztívó vagy ...a »szimbólum«. (...) Ma már nem arról van szó, hogy az ellenfelet meggyőzzék valamilyen helyességről vagy igazságról, hanem arról, hogy többséget szerezzenek és ezzel uralkodjanak.” (Carl Schmitt: *A parlamentarizmus és a modern tömegdemokrácia ellentéte* (1926). In: Uő: *A politikai fogalma*. Osiris–Pallas Stúdió–Attraktor, 2002. 195-196.l. Kiemelések – Sz.Á.) Nos, mindezt akár Max Weber is írhatta volna.

²⁸ „...a bolsevizmus és a fasizmus – írja *A parlamentarizmus és a modern tömegdemokrácia ellentéte* című 1926-os tanulmányában, mint minden diktatúra, jóllehet antiliberalis, de nem szükségszerűen antidemokratikus. A demokrácia történetében akadnak diktatúrák, ceszarizmusok és más példák is

liberális alkotmányosság elutasításának útjára lépve a deliberatív demokrácia, a kabinetkormányzás, a parlamenti választási rendszer jogos elméleti kritikájától nem nehéz eljutni a választásokat eltörlő fasizmus, a fasiszta (olasz) és náci (német) vezérállam elméleti igazolásáig és politikai elfogadásáig: „Az, hogy a fasizmus lemond a választásokról és az egész »elezionismo«-t gyűlöli és megveti, még közelről sem antidemokratikus, hanem antiliberális és abból a helyes felismerésből származik, hogy a titkos egyéni választás mai módszerei a tökéletes privatizálással minden államit és politikait veszélyeztetnek, a népet mint egységet teljesen kiszorítják a nyilvánosságból (a szuverén eltűnik a szavazófülkében), az állami akaratképzést pedig titkos és egyedi magánakaratok

feltűnőbb, az utóbbi évszázad liberális hagyományai szempontjából szokatlan módszerekre, melyekkel kialakítják a nép akaratát és homogenitást teremtenek. *A nem demokratikus, a 19. században liberális elvekkel való keveredésből létrejött elképzelésekhez tartozik, miszerint a nép csak olyan módon nyilváníthatja ki akaratát, hogy minden egyes polgár, a legmélyebb titokban és teljes elszigeteltségben, tehát anélkül, hogy kilépne a magán és a felelősségre nem vonhatóság szférájából, »védőberendezések« oltalmában és » nem megfigyelve« – miként azt a német birodalmi szavazási rend előírja – adja le szavazatát, azután regisztrálnak minden egyes szavazatot és kiszámolják az aritmetikai többséget.* Ezáltal egészen elemi igazságok mentek feledésbe, olyan igazságok, amelyek a mai államelmélet számára látszólag ismeretlenek. A nép, a közjog fogalma. *Nép csak a nyilvánosság szférájában létezik. Magánemberek százmillióinak egyhangú véleménye nem jelenti sem a nép akaratát, sem a közvéleményt. A nép akarata közfelkiáltással, akklamációval, magától értetődő, vitathatatlanként elfogadott létezéssel éppen olyan jól és még demokratikusabban nyilvánítható ki, mint azzal a statisztikai apparátussal, amelyet fél évszázada oly aprólékos gondossággal alakítottak ki.* Minél erősebb a demokratikus érzés, annál bizonyosabb a felismerés, hogy *a demokrácia valami más, mint titkos szavazások regisztrációs rendszere. A nem csupán technikai, hanem vitális értelemben közvetlen demokrácia színe előtt a liberális gondolatmenetből létrejött parlament mesterséges gépezetként jelenik meg, miközben a diktatórikus és cezarisztikus módszereket nem csak a nép akklamációja hordozhatja, hanem lehetnek a demokratikus szubsztancia és erő közvetlen megnyilatkozásai.*” (I.m. 203-204.1.)

összegződésévé, azaz valójában ellenőrizhetetlen tömegvágyakká és tömegressentiment-é alacsonyítják le.”²⁹ Ezzel szemben Max Weber vezérdemokrácia modellje a legkevésbé sem valamilyen – a választások megszüntetésig menően – antiliberalis, kvázi-plebiszcisztárius, azaz fasiszta demokrácia irányába, inkább a liberális demokrácia amerikai típusú elnöki berendezkedése felé mutat, ebben ismerve fel az egység nélküli sokféleség káosza és a sokféleség nélküli egység zsarnoksága közötti középutat, mint legkisebb rosszat: „Így tehát *a parlament fölött a plebiszcisztárius diktátor* áll – írja Weber –, aki *a gépezet révén* felsorakoztatja maga mögé a tömegeket, s a parlamenti képviselőket csak a kíséretéhez tartozó politikai javadalmasoknak tekinti. (...) Amennyiben a *pártokat* plebiszcisztárius vezérek irányítják, ez feltételezi a követők csapatának lélektelenné válását, mondhatni, szellemi proletarizálódását. Ahhoz, hogy egy ilyen csapat a vezér számára mint apparátus használható legyen, vakon kell engedelmeskednie, *amerikai értelemben véve* gépezetté kell válnia...”³⁰

A kétféle vezéruralomban – Max Weber vezérdemokráciájában és Carl Schmitt cezarisztikus

²⁹ Carl Schmitt: *A fasiszta állam lényege és kibontakozása (1929)*. In: Uő: *A politikai fogalma*. Osiris–Pallas Stúdió–Attraktor, 2002. 206.l. (Kiemelés – Sz.Á.) Lásd még: Carl Schmitt náci korszakából *A Führer oltalmazza a jogot (1934)*. (I.m. 227-231.l.) és *Totális ellenség, totális háború, totális állam (1937)* (I.m. 231-236.l.) című írásait. Lásd végezetül a 20. század egyik – Hitler és a nácizmus bűvöletébe esett, mindazonáltal legjelentősebb – politikai gondolkodójának pályaképét az idézett tanulmánykötet szerkesztőjének és fordítójának kiváló utószavában: Cs. Kiss Lajos: *Egy keresztény Epimétheusz*. (I.m. 241-279.l.)

³⁰ Max Weber: *A politika mint hivatás*. In: Uő: *A tudomány és a politika mint hivatás*. Kossuth Könyvkiadó, 1995. 99.l. – Kiemelés – Sz.Á. (Az idézett fordításban két helyen a „népszavazásra támaszkodó” jelzős szerkezetet az egyszerűbb és kifejezőbb „plebiszcisztáriusra” módosítottam – Sz.Á.)

vezérállamában – csak a „führung”, vagyis a vezénylés, vezérlés, vezetés katonai eredetű szava közös (a náci korszakban aztán csakugyan ezt kezdték használni a „kormányzás” jelentésében), ami megfelel a *dux* és a *rex* különbségének: a *dux* (innen az olasz fasizmus duce-ja is) ugyanis a katonai vezető, a harcot vezető ember, aki állandóan konfliktusokat gerjeszt, eleme a nyugtalanság, mozgás, változás; ezzel szemben a *rex* a békés kormányzás vezető típusa, akinek a stabilitás, a statusquo, a társadalmi béke megőrzése a feladata – megannyi *par excellence* nem vezéri feladat. A vezérdemokráciát a vezérállamtól azonban ennél jóval nagyobb különbségek választják el, melyek csak akkor kezdenek eltűnni, ha a vezérdemokrácia elindul lejtőn a cezarizmus, a vezérállamiság felé.

A náci vezérállamban például a törvényhozás normális parlamenti útját kikapcsolták, a törvényeket is a kormány hozta. A törvényhozó testület szerepe tehát jelképpé vált, annak bizonyítására szolgált csupán, hogy a vezér akarata az egész nép politikai helyeslésével találkozik. A törvényalkotás normális formája a kormánytörvény (*Regierungsgesetz*) lett (a Birodalmi Gyűlés összesen két törvényt hozott, de ebből mindjárt az első a Nép és Birodalom szükségének [szükséghelyzetének] elhárításáról szóló törvény (*Gesetz zur Behebung der Not von Volk und Reich*), röviden: felhatalmazási törvény (*Ermächtigungsgesetz*) volt, amely a törvényhozó hatalmat egyszerűen a kormányra ruházta és kimondta, hogy birodalmi törvényeket – beleértve az alkotmánytörvényeket is – a kormány a törvényhozás igénybevétele nélkül is alkothat³¹.

³¹ Bővebben lásd: Dr. Csekey István: *A német vezéri állam*. Szeged, 1936.

A weberi vezérdemokráciában a jogszabályalkotás természetesen változatlanul a parlament dolga, de egy olyan parlamenté, amely – mint láttuk – a „plebiszcitárius diktátor”, vagyis a karizmatikus népvezér akaratának áttétele, aki – mint fentebb már idéztem – „a parlamenti képviselőket csak a kíséretéhez tartozó politikai javadalmásoknak tekinti”. Természetesen a parlament és a kormány viszonyát csakis az egész rendszer összefüggésében értelmes vizsgálni: a parlamenti többség feltétel nélküli hűsége a karizmatikus vezér iránt, engedelmes követése tűzön-vízen, árkon-bokron át, minden jogalkotási parancsának feltétel nélküli végrehajtása mögött a vezéri hatalom minden egyéb korláttól, ellensúlytól, féktől való megszabadulása áll. Már a parlamenti többséget alkotó képviselőket is a vezér személyes akarata rekrutálja, de szinte teljes kontrollja alá kerülnek az önkormányzatok, a szakmai testületek, a hatalmi ágak, a média és így tovább. Ténylegesen tehát a weberi modellben is a vezérdemokrácia vezéri állam felé való szüntelen csúszása figyelhető meg. Nem kell ehhez semmiféle felhatalmazási törvény nélkül is, *de facto* rendeleti kormányzás zajlik 2010 óta Magyarországon is, a vezér iniciálta kormánytörvényekre a kétharmados parlamenti többség csak gépiesen ráüti a törvényhozás pecsétjét (ha kell, egyik politikai pillanatról a másikra, mindenféle előzetes tájékozódás, mélyebb ismeret, érdemi parlamenti vita, az ellenzékkel vagy az érintett érdekképviselőkkel való hosszadalmas egyeztetés, tárgyalás nélkül). Amennyiben a parlamentáris kormányzás lényege a tanácskozás, megbeszélés, a vitatkozás útján történő kormányzás (*government by discussion*), mint arra már a parlament szó latin eredetű töve is utal (a franciában *parler* – beszélni; az angolban

parley – vita, tárgyalás), annyiban a magyar vezérdemokráciában ezidő szerint legfeljebb pszeudoparlamentáris kormányzásról beszélhetünk: a vezér politikai akarata kormányoz minden szinten szinte mindent, még hozzá – a rendszer kiépülésének, azaz az intézményes fékek és ellensúlyok leépülésének mértékében – egyre kisebb ellenállással, egyre akadálytalanabban, egyre ellenőrizhetetlenebbül és egyre kiszámíthatatlanabban is. S noha a vezérdemokrácia egyik előnye – az arctalan, személytelen formális automatizmusokkal kormányzó bürokratikus, oligarchikus pártkormányokkal szemben – éppen a felelősség személyessé válása és számonkérhetősége volna, ennek lehetősége legfeljebb történelmi perspektívában, az egész rendszer bukása után nyílhat meg, de semmi esetre sem a parlamenti választásokon, amelyek ténylegesen a karizmatikus vezér ünnepélyes újraválasztásának rítusaivá válnak, a parlamentben vagy a nyilvános politizálás más színterein.

De nevezhető-e népszavazásosnak az a vezéruralom, ahol a nép nem közvetlenül választ politikai vezetőt, mint az elnöki rendszerekben? Úgy vélem, nevezhető, amennyiben pártalapú parlamenti választásokon hatalomra került demagógosnak, a karizmatikus népvezérnek sikerül ezeket a választásokat népszavazásként beállítani, ahogyan az Magyarországon történt, ahol a miniszterelnök saját pártjának a 2010-es és 2014-es parlamenti választásokon aratott nagy arányú választási győzelmét egyfajta *közfelkiáltásként, a nép akklamációjaként* állította be, amely őt *közvetlenül* a néptől eredő forradalmi – „fülkeforradalmi” – felhatalmazással ruházta fel, és ezzel szabad kezet adott neki a régi rendszer – a liberális demokrácia –

felszámolására. A „fülkeforradalom” 2010-es szlogenje azt jelentette, hogy ha formailag nem is, de ténylegesen itt mégiscsak egyfajta népszavazás történt: az arctalan, depolitizálódott, bürokratikus-oligarchikus pártok, fűrészpáros pártprogramok ellenében, a parlamenti választások racionális szabályait megtörve a nép közvetlenül az elhivatott politikai vezérre szavazott. A magyar vezérdemokrácia egyik legjellegzetesebb vonása a népszavazásos elem kidomborítása egy olyan rendszerben, amelynek saját alkotmánya – a vezérdemokrácia alaptörvénye – minden hatalomtól független, a kormányzat, maga a kormányfő mozgásterét szűkítő népszavazás kockázatát teljesen kivetette a rendszerből, miközben – szimbolikusan – állandóan a nép közvetlen választásából, a népszavazásként beállított „nemzeti konzultáció” kérdőíveinek rubrikáiban szuverénül kinyilvánított népakaratból meríti karizmatikus legitimitását. Mintha nap mint nap népszavazás erősítené meg azt a rendszert, amely a népi kezdeményezést, a népszavazás intézményét ténylegesen kiiktatta az alkotmányból. Ez is ama vonásai egyike, amely a népszavazás intézményét ugyancsak eltörlő vezérállammal hozza kétes rokonságba: a Birodalmi Gyűlés által hozott 1933 július 14-i törvény a népszavazásról (*Gesetz über die Volksabstimmung*) értelmében *„Csak a birodalmi kormány kérdezheti meg a népet, hogy valamely intézkedést helyesel-e vagy nem. Tehát a néptől – a weimari alkotmánnyal ellentétben – nem indulhat ki sem népszavazás, sem népi kezdeményezés. A népszavazásnak így a német vezéri államban szintén csak szimbolikus értelme van.* Mindössze a nép részéről elhangzó akklamáció. [Közfelkiáltás – tételes szavazás

helyett] A plebiscitárius elem fontosságát akarja kidomborítani a nemzeti szocialista állam organikus felfogásban.”³²

A vezérdemokrácia weberi elméletét felújító³³, ám Webertől eltérően nem az oligarchikus-bürokratikus káosszal, hanem a liberális demokrácia (mind a deliberatív, mind a pártelvű, pluralista demokrácia) vélelmezett válságával szembehelyező Körösenyi András – érthető módon – ugyancsak nagy súlyt helyez arra könyvében, hogy a vezérdemokráciát elhatárolja a fasiszta típusú vezérállamtól, mondván – és joggal –, hogy a vezér megjelenése egy modern tömegdemokráciában még nem jelent fasizmust: „A fasiszta és demokratikus rezsimek közti legfontosabb különbségek nem abból fakadnak, hogy a fasiszta rendszerekben a kormányzók a tömegmanipuláció eszközeivel élnek, míg a demokratikus vezetők nem. Mindkét rezsime vezetői élnek ilyen eszközökkel. A döntő különbségek *intézményi* jellegűek, továbbá a politikai elitek közti, és *a vezetők és alattvalók közti viszony strukturális különbségeiben* állnak. A fasiszta képvisellel és más, diktatórikus rezsimekkel szemben a képviseleti demokráciákban *a vezetők számára nem használható fel bármilyen eszköz az állampolgárok befolyásolására, preferenciáinak formálására.*”³⁴ De ha a demokrácia gyökértelen és konszolidálatlan, a hatalom ellensúlyát képező intézmények gyöngék és kezdetlegesek, az állampolgári közösség bénult és passzív, akkor mi akadályozhatná meg a vezetőket abban, hogy karizmatikus vezéri hatalmukat a szabadság jogi védműveinek, a

³² I.m. 7-8.l. Kiemelés – Sz.Á.

³³ „Véleményem szerint elméleti szinten Max Weber vezérdemokrácia (Führerdemokratie) fogalma megfelelőbb a politikatörténeti korszakváltás megragadására.” (Körösenyi András: *Vezér és demokrácia*, i.m.14. l.)

³⁴ I.m. 172-173.l.

hatalom kontroll-mechanizmusainak lebontására vagy saját személyes kontrolljuk alá helyezésére használják föl, hogy a demokratikus struktúrák felszámolását, a kultúra, a gazdaság és a politika részleges újraállamosítását „forradalomként”, „szabadságharcként”, „szuverenitásként”, „unortodox megoldásként” vagy „kreatív kormányzásként” ünnepeljék?

Vezéruralom és oligarchák

A magyar vezérdemokrácia új oligarcha-uralomként való leírása a vezérdemokrácia természetének teljes félreértésen alapul: vagy vezérdemokrácia vagy oligarchia. (Hasonlóképpen elterjedt félreértés a jelenlegi orosz rendszer – a putyini vezérdemokráci – oligarchiaként való leírása.) Az illiberális vezérdemokrácia éppenséggel a politikát maga alá gyűrő, az államot minden tekintetben legyengítő oligarcha-uralomnak vet véget, legalábbis abban az értelemben, hogy az állami erőforrásokat felélő, magánvállalkozásaikba becsatornázó oligarchákat, oligarchikus klánokat mintegy „lefejti” az államról, egyenlő távolságba tolja a politikától (az oroszban erre új kifejezés is született: *ravnoudaljonnoszty oligarhov ot vlasztyi*), és ha a vezérdemokráciának – a népet megtestesítő karizmatikus vezér megkérdőjelezhetetlen szuverenitásán alapuló – új játékszabályait valamelyik oligarcha vonakodik elfogadni vagy felrúgja, akkor hamarosan nemcsak a hatalomból kénytelen távozni, hanem a gazdaságból is (jó, ha nem a börtönbe, mint Hodorkovszkij, hanem csak külföldre, mint Berezovszkij és Guszinszkij). Ha azonban az oligarcha elfogadja az új

erőviszonyokat és játékszabályokat, beletörődik abba, hogy nem oligarchák kontrollálják a politikát és az állami erőforrásokat (a 90-es években Oroszországban „szemibankarscsinának” – hétbankárok uralmának – nevezték az államnak ezt az oligarchikus gyámság alá helyezését), hanem a hatalmat saját kezében összpontosító politikai vezér kontrollál minden forrást, minden intézményt, minden gazdasági és politikai szereplőt, akkor nemcsak megtarthatja és tovább gyarapíthatja korábban – inkább többé, mint kevésbé kriminális vagy kleptokratikus úton szerzett – milliárdjait és vállalkozásait, hanem – mintegy lojalitása jutalmaként – a vezér varázsigejére az állam Szezám-fala is megnyílik előtte. A karizmatikus vezér népszerűségének egyik fontos összetevője, hogy móresre tanítja, megleckézteti, ha kell „leváltja” a harácsoló, öntelt, egyszóval rossz oligarchákat és jókat „nevez ki” helyettük. Nemcsak a politikai ellenfél oligarcháival bánik el, hanem saját oligarcháival is, ha azok kezdenek fejére nőni. Jó példája ennek a magyar vezérdemokrácia élenjáró gyakorlatában Simicska Lajos, e kifejezetten hatalomközeli saját oligarcha lefejtése az állami forrásokról, miután bizalmas, baráti és fegyvertársi kapcsolatait üzleti érdekei gátlástalan érvényesítésére, médiabirodalmát pedig politikai nyomásgyakorlásra és zsarolásra használta fel. Elhatalmasodása a vezérrel szemben már nemcsak a vezér karizmatikus tekintélyét, hanem politikai szuverenitását is fenyegette, ténylegesen már-már valamilyen duumvirátus körvonalai bontakoztak ki a vezérdemokrácia láthatárán, ami a vezér teljes tekintélyvesztéséhez és a rendszer felbomlásához vezetett volna (2014 körül egyébként ez a felbomlás kezdetét is

vette és még ma sem dőlt el, sikerül-e lefékezni vagy megállítani).

A vezérdemokrácia létalapját ásná alá, ha a vezér eltűrné, hogy akármilyen – régi vagy új, párt- vagy üzleti – oligarchia a karizmatikus vezérrel szemben önállósulhasson, pláne, föléje emelkedjen és diktálja politikai lépéseit. Ez persze állandó éberséget, készenlétet, beavatkozást, fegyelmezést, érdekek és étvágys visszászorítását követeli meg a „nép választottjától”, a rendszer urától. Ha korábban a magánérdek, az üzleti élet oligarchái tartották informális, de hathatós ellenőrzésük alatt – képviselők lepénzelésével, pártpolitikusok megvesztegetésével, olykor egész pártok megvásárlásával, választási kampányok finanszírozásával, hivatalnokok korrumpálással és saját médiabirodalmuk zsaroló potenciáljával – az államot, a kormányt, a miniszterelnököt, akkor most megfordítva: a karizmatikus, plebiszcitárius (vagy kvázi-plebiszcitárius) politikai vezér ellenőrzi az üzleti oligarchákat, miután a pártoligarchiát és az állami bürokráciát már ellenőrzése alá hajtotta. Ilyenformán a hatalomkoncentráció, a procedurális demokrácia játékszabályainak szüntelen felülírása, a liberális alkotmányosság fékeinek és ellensúlyainak, a szakmai és civil kontrollmechanizmusoknak a kiiktatása *a kelet-európai vezérdemokrációkban* nem pusztán a hatalmi téboly elszabadulása, visszaesés a „totalitárius szolgaságba”, a szabadság formálódó rendjének öncélú lerombolása, hanem a közérdeket a magánérdeknek, a politikai érdeket az üzleti érdekeknek alárendelő, a politikai állam és a magángazdaság határait következmények nélkül megsértő oligarchák, multinacionális óriások, globális gazdasági szuverének

visszaszorítását és megfékezését is magában foglalja. A vezérdemokrácia felemelkedése és korszakos berendezkedése Oroszországban és később Magyarországon is, bizonyos értelemben a történelmi büntetés volt azért, hogy az oligarchikus káosszal eljegyzett – és részben ezért is konszolidálhatatlan – liberális demokrácia képtelen volt az állam politikai egységét, külső és belső szuverenitását biztosítani³⁵.

A vezéri állam lépései mindig e két irányba – egyfelől a politikai, másfelől a gazdasági szabadságok, autonómiák megnyirbálása, beszűkítése megszüntetése irányába – mutatnak. Ezért sem olyan könnyű minden esetben kitartani az *egységes* kritikai szempontot a demokratikus vezérállammal szemben, még ha illiberális is, egy kalap alá vonva politikai és gazdasági szabadságot megnyirbáló lépéseit, az állampolgári szuverenitás és az oligarchikus vagy multinacionális szuverenitás korlátozását. Hadd világítsam meg ezt a dilemmát egyetlen példával: ha a – valamilyen okból – a vezéri állam által extra-reklámadóval sújtott, profitját, gazdasági pozícióját veszélyben érző, addig a hatalommal szemben lojális multinacionális kereskedelmi médiaóriás egyszeriben magasra emeli a sajtószabadság lánglobogóját, az autoritárius hatalom legfőbb kritikusának csap fel és a kezében lévő jelentős médiafelületet legsajátabb üzleti érdekében leplezetlenül zsaroló szándékkal, politikai fegyverként veti be a hatalom ellen, akkor a szóban forgó üzleti vállalkozás politikai bátorságának, demokratikus elkötelezettségének önfelelt ünneplése a liberális demokraták táborában legalábbis aggályos.

³⁵ Lásd erről bővebben *Túlirányított demokrácia – Oroszlecke* című könyvem *Az eszköztelen állam* című III. fejezetét (Kalligram, 2011. 135-187.l.)

Csakhogy az illiberálizm, a cezarizmus felé csúszó vezérdemokráciában nem az oligarchikus gazdaság szereplők túlhatalmának *szükséges* megtörésére, állam fölött gyakorolt gyámságuk *jogos* megszüntetésére kerül sor, nem arra tehát, amira több mint sajnálatos módon a liberális kabinetkormány – hol fantáziátlansága, hol bürokratikus tehetetlensége, hol az oliharchikus struktúrákkal való korrump összefonódottsága miatt – képtelennek bizonyult, hanem maguknak a szereplőknek a kiiktatására, lecserélésére, elüldözésére, állami vagy félállami szereplőkkel (vezérhű emberekkel) való kicserélésére, tulajdonuk nyílt vagy burkolt államosítására, a kalkulatív piaci racionalitás bürokratikus állami racionalitással való megtörésére – kicsiben és nagyban egyaránt: trafikoktól a takarékszövetkezetekig, földbirtokviszonyoktól a bankszféráig, multinacionális üzletláncoktól a külföldi nagyszolgáltatókig.

Általában minden téren azt láthatjuk, hogy kapitalista alapon álló, a politikát a gazdaságnak alárendelő polgári demokrácia belső ellentmondásait, működési zavarait a populista vezérdemokrácia – a történelemből ismert módon – úgy „oldja meg”, hogy felszámolja a demokráciát, a népszuverenitást pedig a népet közvetlenül – ha kell, a pártokkal, korporációkkal, parlamenttel, jogállammal, bíróságokkal, procedurális szabályokkal szemben is – képviselő vezér szuverenitására szűkíti. Ezért is nevezik a vezérdemokráciát szuverén demokráciának, hiszen bizonyos értelemben csakugyan az: *a* szuverén demokráciája. Azt csinál vele, amit akar.

Az illiberális vezérdemokrácia konszolidálhatatlansága

2010-ben, amikor Orbán Viktor populizmus felé orientálódó, de a két világháború közötti ellenforradalmi úri-keresztény jobboldal történelmi fedőszíneit is magára öltő pártja abszolút többséget szerzett a parlamenti választásokon, akkor ezzel egyedülálló esélyt kapott *a liberális demokrácia konszolidálására*³⁶, a rendszerváltás folyamatának lezárására és egy tartós, akár korszakos *jobboldali* kormányzás feltételeinek megteremtésére. A 2002 és 2006 között egyre súlyosabb válságba került, illetve – a hideg polgárháborút vívó középosztályi csoportok és a politikai osztály önzése és felelőtlensége folytán – válságba sodort liberális demokrácia konszolidálása helyett azonban a választási győzelmet nem a politikai ellenfél, a „bal-liberális” oldal, hanem a liberális demokrácia fölötti győzelemként ünnepelve, és – populista módon – a rendszer felszámolására kapott forradalmi mandátumként értelmezve át, villámháborús gyorsasággal kezdte leépíteni az alkotmányos liberalizmus alapján álló demokráciát, hogy helyére a maga *illiberális, populistá, kvázi-plebiszcitárius vezérdemokráciáját* állítsa, amit „nemzeti együttműködés rendszerének” nevezett, a nemzetnek (a társadalomnak) a kvázi-plebiszciter vezérrel (a hatalommal) való együttműködését, ténylegesen a karizmatikus vezér és a nemzet (vagy nép) politikai azonosságát téve meg az új rendszer alapjává.

A vezérdemokrácia *önmagában* persze még nem nyílt vagy burkolt személyi diktatúra, nem cezarizmus, de megállás nélkül e felé tart. A vezérdemokrácia sajátos dinamikája ugyanis

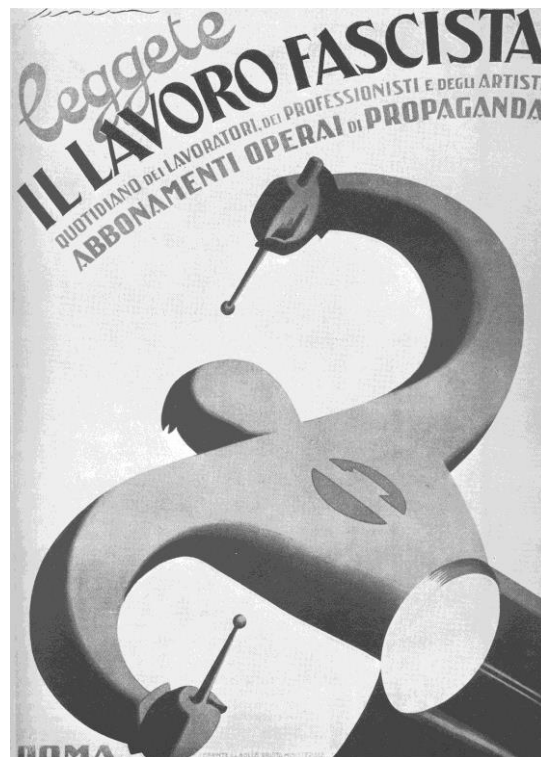
³⁶ Lásd ezzel kapcsolatban e sorok írójának tanulmányát: *A demokrácia konszolidálhatatlansága*. In: *A konszolidációról*. (Szerk.: Gombár Csaba, Nova Eszter), Kalligram, 2012. 264-305.l.

kizárja a rendszer konszolidációját, lévén az egész hatalmi-gazdasági gépezet motorja a vezér aktivitása, amely épp ezért *leállíthatatlan*. Ha leállna, a rendszer belső egyensúlyát vesztené és összeomlana. Innen az úgynevezett „kreatív kormányzás” kényszere: a vezérnek örökösen kezdeményeznie kell, új vagy váratlan tervekkel, ötletekkel, ajánlatokkal kell elállnia, felrázva, megosztva és ezzel mozgásba hozva és mozgásban tartva a társadalmat. Szüntelenül cselekszik: minden kezdeményezésével, minden döntésével, minden szavával – kommunikatív cselekedetével – megoszt, konfliktusokat provokál országban és világban egyaránt, hogy aztán az így generált konfliktusokba beleállva megvédelmezhesse a „jókat” a „rosszaktól”, a „barátot” az „ellenségtől”, a „mieinket” az „idegenektől”, az „hagyományos magyar életet” az „életidegen brüsszeli bürokráciától”, a „békés polgárokat” az „elvetemült bűnözőktől” és így tovább, a végtelenségig. Ő áll ott minden kilométerkőnél, karizmatikus jelenlétével biztonságot sugározva és szüntelen politikai aktivitásával betöltve a politikai tér minden szegmensét. Csak így, szüntelen rohanásban, állandóan előreszaladva őrizheti meg rendszere egyensúlyát. Ezért ebben a rendszerben a hatalom a vezér számára inkább hasonlít mókuserékhez, mint cement-talapzathoz.

Az illiberális vezérdemokrácia sajátos belső dinamikájából fakadóan *konszolidálhatatlan rendszer*. A vezér joggal ráncolja homlokát még a „konszolidáció” szó hallatán is, és reagál rá ingerülten, amikor a baráti újságíró – az általános elbizonytalanodást, irányvesztést, kifáradást, a fokozódó társadalmi elégedetlenséget érzékelve – tapintatlanul a *konszolidálhatatlan rendszer* vezérének felteszi a kérdést: vajon

nem jött-e el a konszolidáció békességének ideje is most már? Nem, nem jött el és soha nem is fog eljönni. Egyáltalán, hogy kerül az asztalra ez az idegen szó: konszolidáció? – méltatlankodik a vezér, és joggal. A karizmatikus vezéri hatalom ugyanis sem a tradícióra, sem a törvényre nem alapozható, egyedül a vezér csodatévő ereje, sikert sikerre, győzelmet győzelemre halmozó *személyes politikai aktivitása* (az új rendszer elvakult apologétái ezt „kreativitásnak”, elvakult kritikusai pedig „tébolyrak” nevezik) alapozhatja meg. A semmiből új világot teremtő, a kialakult és megkövesedő hatalmi, gazdasági erőviszonyokat, függetlenedésre hajlamos intézményeket, horizontális személyi és csoportos összefonódásokat egyfolytában romboló-kaszaboló vezér karizmatikus aktivitásának a kibontakozásához konfrontációkra, konfliktusokra, háborúkra, provokációkra, hadüzenetekre, támadásokra, a világ ellenségre és barátira való politikai felosztására, a társadalom szüntelen mozgósítására (irányított forradalomra, irányított szabadságharcra, hideg polgárháborúra, „nemzeti konzultációknak” nevezett pszeudo-népszavazásokra) van szükség, ami pedig nem fér össze a konszolidációnak még a szimulálásával sem, nemhogy programszerű megvalósításával. Ebben a rendszerben a konfliktusok bővített újratermelése a hatalom legfőbb, ha nem egyetlen forrása. Ezért a vezérdemokrácia belülről fakadó konszolidálhatatlansága a többé-kevésbé irányított káoszról a valóságos társadalmi káosz felé tart, avagy – ezt elkerülendő – a káosz „befagyasztása”, a sokféleséget felszámoló egység megteremtése, vagyis a liberális demokrácia maradványaitól is megszabadított vezéri állam – a cezarizmus – felé tolódik el, föltéve, hogy ennek útjában nem áll

számottevő belső vagy külső akadály. A magyar vezérdemokrácia útjában azonban ez idő szerint hatalmas külső akadály tornyosul: az Európai Unió, amelynek Magyarország is tagállama. E szövetségi állam liberális alkotmányossága, demokratikus politikai berendezkedése, normatív jogrendje és jogi intézményei, különösképpen pedig bőven ömlő pénzforrásai képezik azt a külső akadályt, amely a magyar vezérdemokrácia cezarizmussá való átalakulásának útjában áll. Márpedig ha nem képes átalakulni cezarizmussá, akkor felbomlásra van ítélve.

Függelék

Dr. Csekey István

A német vezéri állam³⁷ (1936)

(részletek)

...Bár az 1923 november 8-án először kirobbanó német nemzeti szociálista megmozdulás forradalmi volt, ez a politikai párt mégis legitim úton jutott a hatalom birtokába. Hamarosan annyira megerősödött, hogy a formális demokráciát a saját fegyvereivel verte meg. Az 1930-as birodalmi gyűlési választásokon a nemzeti szociálista birodalmi képviselők száma 12-ről 107-re emelkedett. 1933 január 30-án pedig Hindenburg tábornagy, birodalmi elnök a parlamentarizmusnak a weimari alkotmányban tételezett elveinek megfelelően Hitlert kinevezte a

³⁷ Dr. Csekey István: *A német vezéri állam*. A M.Kir. Ferencz József Tudományegyetem Barátai Egyesületének Jog és államtudományi Szakosztályában tartott előadások. 22. Szeged, Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt. 1936.

birodalom kancellárjává. Ezzel szabad lett az út a német vezéri állam (*Führerstaat*) államjogi felépítéséhez. Innen számít a Harmadik Birodalom, amely tehát sem nem forradalmi úton született, hanem az alkotmányos parlamentarizmus szabályainak megtartásával, sem nem helyezte formailag hatályon kívül a weimari alkotmányt, hanem nagyjelentőségű alkotmánytörvényekkel eszközölt rajta mélyreható változtatásokat. Az új alkotmányjogi rend alapjait egy rövid törvény alkotja, amely az alkotmányváltoztatáshoz megkívánt nehezített formák megtartásával 1933 március 24-én jött létre. Ezt a nép és birodalom szükségének elhárításáról szóló törvényt (*Gesetz zur Behebung der Not von Volk und Reich*) röviden felhatalmazási törvénynek (*Ermächtigungsgesetz*) szokták hívni. Ennek a törvénynek rendkívüli jelentősége abban van, hogy *a törvényhozó hatalmat egyszerűen a kormányra ruházta*. Kimondotta, hogy birodalmi törvényeket – mégpedig alkotmánytörvényeket is – a kormány a törvényhozás igénybevétele nélkül is alkothat. Igaz, hogy a birodalmi gyűlés továbbra is megmaradt, és az 1934. február 14-i törvény csak a birodalmi tanácsot szüntette meg. *Ámde a kormánynak adott rendkívül tágkörű felhatalmazás következtében a parlament szerepe egészen jelentéktelenné vált*. A törvényalkotás normális alakjává a kormánytörvény (*Regierungsgesetz*) lett. A birodalmi gyűlés emez első alkotmánytörvény óta mindössze egyszer alkotott még törvényt (1934. január 30-án) és egyébként is csak a legritkább esetben ült össze különleges alkalmakkor, amikor a vezér nagy nyilvánosság előtt akart valami nagyfontosságú nyilatkozatot tenni. Szerepe tehát mintegy arra csökkent, hogy „cum testimonio populi” járjon bizonyos alkalmakkor el. A

törvényhozás rendes útjának kikapcsolása nem azért történt, mintha a kormánynak nem lenne többsége, hisz valamennyi tagja nemzeti szociálista. Ellenben alapja az az elméleti meggondolás, hogy a vezéri államban a jogszabályalkotásnak a kormány részéről kell történnie. A törvényhozó testület szerepe tehát csak jelképpé vált annak a bizonyítására, hogy a vezér akarata az egész nép politikai helyeslésével találkozik.

Ugyanilyen megítélés alá tartozik az 1933 július 14-i törvény is a népszavazásról (*Gesetz über die Volksabstimmung*). Csak a birodalmi kormány kérdezheti meg a népet, hogy valamely intézkedést helyesel-e vagy nem. Tehát a néptől a weimari alkotmánnyal ellentétben nem indulhat ki sem népszavazás, sem népkedzdeményezés. A népszavazásnak így a német vezéri államban szintén csak szimbolikus értelme van. Mindössze a nép részéről elhangzó akklamáció. A plebiscitárius elem fontosságát akarja kidomborítani a nemzeti szociálista állam organikus felfogásában.

E két törvényen kívül még a következő kilenc tekinthető a német vezéri állam alkotmánytörvényének.

A párt és állam egységének biztosításáról szóló törvény (*Gesetz für Sicherung der Einheit von Partei und Staat*) 1933 december 1-éről. Igaz, hogy már az július 14-i törvény csak a német nemzeti szociálista munkáspártot (*Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei* = NSDAP) jelölte meg törvényesnek és minden más politikai pártot megtiltott.

Az előbbi törvény azonban a nemzeti szociálista pártot „a német államgondolat viselőjének” nevezi. Mint ilyen „az állammal elválhatatlanul össze van kapcsolva. Miután a birodalmi kancellári állás és a pártvezérség egybekapcsolása

olyan államjogilag elengedhetetlen föltétel, hogy azon a párt és az állam egysége alapul, ez alkotmányjogi alapelvnek tekinthető. A vezéri állam tehát nem pártállam, mint a liberális állam volt, hanem egypártállam. A pártnak, amelyet ők mozgalomnak (*Bewegung*) is neveznek, célja, az alaktalan politikai tömegeből politikailag értékes népet formálni. Állam, mozgalom és nép tehát a nemzeti szociálista ideológia szerint mellérendelt fogalmak. Nép nélkül sem mozgalom, sem állam nem gondolható. A mozgalom a népnek mint politikai nagyságnak aktív ténykedése. A párt feladata, az államot mint a nép politikai életformáját a politikai világnézet alapeszméivel megtölteni. A pártnak ezt az államtestbe való beépítését mutatja az is, hogy az idézett törvény a pártot közjogi testnek jelöli meg. A törvény végrehajtására 1935. március 29-én kibocsátott rendelet a nemzeti szociálista német munkáspárt részeihez a következő alakulatokat sorozza: az SA (*Sturmabteilung*) néven ismert rohamkülönítmények, az SS (*Schutzstaffeln*) nevű védőosztagok, a nemzeti szociálista autóstestület, a Hitler-ifjúság, a nemzeti szociálista német diákszövetség és a nemzeti szociálista női szervezet (*NS Frauenschaft*). Ezekhez csatlakoznak még a különféle élethivatási szövetségek, amelyek a párt és a nép közt az összeköttetést biztosítják. Mindebből kitűnik, hogy az egész német nép megszervezettnek tekinthető.

Hitlernek eddigi legnagyobb szabású alkotmányjogi alkotása azonban kétségkívül a birodalom újjáépítéséről szóló törvény (*Gesetz über den Neuaufbau des Reichs*) 1934. január 30-áról. Amit évszázadok törekvéseinek nem sikerült megvalósítani, azt a német vezéri állam egy párszakaszos törvénnyel elérte. A Németbirodalom megszűnt mint szövetséges

állam. Az országok népképviselői testületeit feloszlatták. Az országok felségjogai a birodalomra szállottak át. Ezzel a német Kleinstaater-nek utolsó maradványai is eltűntek. Ma már csak mint közigazgatási területi beosztások jönnek tekintetbe. Az országos kormányok elvesztették politikai jelentőségüket, tisztára közigazgatási szervekké váltak, amelyek a birodalmi kormánynak vannak alárendelve.

A következő nem kis jelentőségű alkotmánytörvény a Németbirodalom államfőjéről szóló törvény (*Gesetz über das Staatsoberhaupt des Deutschen Reiches*) 1934. augusztus 1-éről. Ez egyesítette a birodalmi elnöki méltóságot a kancellárral. Amikor másnap Hindenburg meghalt, Hitler lett a birodalom feje. Ezzel azután be is koronázódott a német vezéri állam felépítése. Kisebbségi részletek hiányoznak még ugyan, de az alkotmányjogi szervezet már kiépítettnek mondható. A törvény Hitler személyében élethossziglan egyesítette a két birodalmi főméltóságot. A törvény neki biztosította azt a jogot is, hogy helyetteséről gondoskodják. Ellenben nagy hiány, hogy nem intézkedett a törvény az utódlás kérdéséről. Ez a vezéri államnak egyik legsebezhetőbb pontja. Ezzel kapcsolatban felmerül az államformának a kérdése is. Bizonyos, hogy a vezéri állam a monarchizmust kizárta, *hisz a vezér* nem valami dinasztianak, hanem egyenesen a népnek a tagja. Ámde demokráciának sem mondható, ha alatta a kormányzók és kormányzottak azonosságát vagy a jogszabályok alkotóinak és alávetettjeinek azonosságát értjük. A vezérállamot éppen a vezetés (Führung) és a követés (Gefolgschaft) jellemzi. A vezéri állam a tekintélyen, nem pedig a „volonté générale”-on alapszik. Ha azonban az államforma szempontjából nem tartozik a demokrácia fajai közé, akkor

autokráciának kell tekinteni. Ámde az autokráciát ma a trón örökletessége jellemzi, aminél csak egy utódlási mód felel inkább meg az autokrácia alapeszméjének, nevezetesen, ha az előd egyenesen kinevezi az utódját. Miután a német vezér és kancellár helyetteséről maga gondoskodhatik, nem volna elképzelhetetlen egy olyan jövőbeli megoldás, amely az utódkinevezés jogát is biztosítja számára.

A következő alkotmányjogi törvény a birodalmi helytartóról szóló (Reichsstatthaltergesetz) 1935. január 30-áról. Ezt megelőzte azonban már két törvény. Az egyik volt az országoknak a birodalommal való egyező elbánásáról szóló törvény (Gesetz für Gleichschaltung der Länder mit dem Reich) 1933. március 31-éről. Ez az országok és a községek parlamentjeit, illetve képviselőtestületeit feloszlatta és nemzeti szociálistákkal töltötte meg.

Tovább ment azután az első birodalmi helytartótörvény 1933. április 7-éről, amely a birodalom egységes politikai irányításának szerveiként az országokba birodalmi helytartókat nevezett ki. Amióta azonban az országok elvesztették politikai jelentőségüket és pusztán közigazgatási egységekké süllyedtek, a birodalmi helytartóknak körülbelül olyan szerepük lett, mint nálunk a főispánoknak. Voltaképpen tehát nem tartoznak bele az országok közigazgatásába, hanem birodalmi közvetítő fokozatokat alkotnak. Hatáskörük megegyezik a porosz tartományok élén álló főelnökökével (Oberpräsident).

A nemzeti szociálista állam önmagát is alaptörvénynek nevező következő alkotmányjogi alkotása a német községi törvény (Die Deutsche Gemeindeordnung) 1936. január 30-áról, amely az év április 1-én lépett hatályba. A törvény bevezetésében

hangsúlyozza, hogy a községi önkormányzat alkotójának, von Stein bárónak, igazi szellemében kívánja a német községi reformot megoldani.

Ide sorolható még a törvény a haderő felépítéséről (Gesetz für den Aufbau der Wehrmacht) 1935. március 16-áról, amely ismét behozta az általános védkötelezettséget.

Végül a német vezéri állam alkotmánytörvényei közé tartoznak az úgynevezett nürnbergi alaptörvények 1935. szeptember 15-éről. Ezek elseje a birodalmi zászlótörvény (Reichsflaggengesetz), amely megállapítja, hogy a birodalom színei a fekete-fehér-piros, a birodalmi és nemzeti lobogó pedig a horogkeresztes zászló. A másik törvény a birodalmi polgárságról (Reichsbürgergesetz) szól. Ez éles különbséget tesz az állampolgárság (Staatsangehörigkeit) és a birodalmi polgárjog (Reichsbürgerrecht) között. Már az 1934. február 5-i rendelet a német állampolgárságról levonta a nemzeti szociálista egységes államból folyó következtetéseket és bevezette az egységes birodalmi állampolgárságot (Reichsangehörigkeit). Eddig ugyanis a Németbirodalom ellentétben a többi szövetséges [*értsd: szövetségi, vagyis föderatív, konföderatív – Sz.Á.*] államokkal (így az Amerikai Egyesült Államokkal és Ausztriával) a tagállampolgárság rendszerét követte. Birodalmi polgárjogot pedig csak az a német állampolgár nyerhet, aki a német vagy rokon fajhoz tartozik és magatartásával hűségéről tett bizonyosságot. A birodalmi polgárjogot csak a róla kiállított oklevéllel lehet megszerezni. Politikai jogoknak csak az ilyen polgár lehet birtokában. Végül a harmadik nürnbergi alaptörvény a németvér és a németbecsület védelméről szóló törvény (Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre),

amely a nem árja származásúakat a német nép közösségéből kirekeszti és házasságkötési, nemi érintkezési, szolgálati, valamint zászlókitűzési szempontból tilalmat állít fel részükre.

Természetesen az itt felsorolt alaptörvények nem merítik ki a német vezéri állam valamennyi új alkotmányjogi intézkedését. Van még több ezeket kiegészítő fontos vagy kevésbé fontos államjogi törvény. Így a most ismertetett nürnbergi alaptörvényekkel kapcsolatban meg lehet említeni a hivatásos tisztviselőség visszaállításáról szóló törvényt (Gesetz für Wiederherstellung des Berufsbeamtentums) 1933. április 7-éről, amelynek híres árjaszakasza (Arierparagraph 3) a hivatásos tisztviselőkart a német fajra nézve idegen elemektől megtisztította. Ezen túl azonban hasonló rendelkezéseket foganatosítottak az ügyvédek és orvosok azelőtt úgynevezett „szabad” foglalkozási ágaiban is, amelyeket a nemzeti szociálista felfogás nem „szabad”, hanem néphez és államhoz kötött foglalkozásoknak tart. A hadseregre nézve pedig a véderőtörvény 15. §-a kimondja, hogy „az árja származás az aktív katonai szolgálatnak előfeltétele” és hogy „csak árja származású személyek lehetnek feljebbvalók a hadseregben”. Ugyanilyen célokat szolgált a honosítások visszavonásáról és a német állampolgárság megvonásáról szóló törvény (Gesetz über den Widerruf von Einbürgerungen und die Aberkennung der deutschen Staatsangehörigkeit) 1933. július 14-éről. (...)

Az előadottakból kitűnik, hogy a német nemzeti szocializmus uralomra jutása óta mindmáig nem hozott olyan új alkotmánytörvényt, amely a weimari alaptörvényt hatályon kívül helyezte volna. Mindössze, a fentebb ismertetett rövidebb alkotmányjogi törvények segítségével valósította meg az új államrend

alapelveit. Főltámad tehát a Németországban is sokat vitatott kérdés, hogy ugyan érvényben van-e még a weimari alkotmány. Valamely alkotmánynak az érvényességét semmi esetre sem az egyes alkotmánycikkek formai érvényessége dönti el, hanem az, hogy fennáll-e az egész politikai alaprend a maga egységében. Az alkotmány szellemét kitevő alaptételeknek az érvényessége az irányadó, hogy hatályban van-e még az illető alkotmány. Hisz nyilvánvaló, hogy az alkotmánynak egyes alárendelt cikkei csak az alkotmánynak ezekből az alaptételeiből vezethetik le jogérvényüket és politikai értelmüket. Ha most már ebből a nézőpontból vizsgáljuk a kérdést, akkor kétségtelen, hogy a weimari alkotmánynak az alaptételei, a formáldemokrácia, a parlamentarizmus, a többpártrendszer, a föderalizmus és a liberalizmus, nincsenek többé érvényben, mert hisz azokat a nemzeti szociálista forradalom elsöpörte. Helyükbe a német vezéri államban új politikai alapelvek léptek, mint a népi gondolat, a tekintélyi és a vezéri elv, az univerzalizmus és az állam totalitásának az eszméje. Mindebből pedig nyilvánvaló, hogy a politikai alapelveknek megváltozása következtében a weimari alkotmány voltaképpen már nincs érvényben. Helyét a népi vezéri állam alkotmánya foglalta el. Igaz, hogy a weimari alkotmány formális hatályon kívül helyezése nem történt meg. Mégis azt mondhatjuk, hogy ma már belőle csak azok a cikkek vannak érvényben, amelyeket a vezéri állam kifejezetten vagy hallgatagon átvett. A kérdés tehát voltaképpen oly módon formulázható, hogy melyek a weimari alkotmánynak azok a rendelkezései, amelyek a nemzeti szociálista alkotmányjogba való átvételük következtében újból érvényre jutottak.

(...) A vezéri államban ugyanis nem egy írott normarendszer felépítése az alkotmánynak az értelme, hanem a népi elem politikai és államjogi alakítása a néphez kötött vezetés útján.

Már az eddigiekből is kitűnik, hogy a német vezéri állam alkotmányában a hangsúly a vezetésen (Führung) nyugszik. Ez a vezető hatalom az új államnak a politikai hatalma. A nemzeti szociálista államtan megfelelőbbnek tartja a „vezetés” kitélt, mint a „kormányzást”, amelyet eddig az állam legmagasabb politikai irányításának megjelölésére használtak. Ha azonban meggondoljuk, hogy kormányzás és közigazgatás között épen az a lényeges különbség, hogy míg az utóbbi idegen akarat végrehajtás, addig a kormányzás a saját akaratnak a végrehajtása, akkor kormányzás és Führung között alig lehet a szóvaltozaton kívül más különbséget tenni. A német Führung katonai, sőt háborús eredetű, és így érthető, hogy a frontkatona eszmevilágából született nemzeti szocializmus megfelelőbbnek tartotta.

A vezetés alapja a tekintély. Ezért a vezéri állam *tekintélyállam* is (autoritärer Staat). Hitler az államiság felépítésének alaptételül jelöli meg: „Minden vezér tekintélye lefelé és felelőssége fölfelé. A tekintély viselőjének személyisége a vezéri állam döntő tényezője. Épen ezért a nemzeti szociálista világnézet alap gondolata, hogy nem a többségi elven, hanem a tekintélyin épül fel. Az államnak szervezetében legkisebb sejtjétől, a községtől kezdve föl egészen a birodalom legmagasabb vezetéséig a személyiség elvének kell érvényesülnie. Épen ezért mellőzi a többségi szavazatokat és mindent az egyéni felelősségre alapít. A „tanácsnak”¹⁴ vissza kell

nyernie eredeti értelmét. Tanáccsal elláthatják a vezért, de a döntés egyetlen ember kezében legyen, aki a felelősséget osztatlanul viseli. A tanácsban a felelősségnek csak csekély hányada jut az egyénre. A személyiségnek azonban annyiban kell politikainak lennie, hogy népi talajban gyökeredzzék. A vezéri államnak legnagyobb veszélye azonban a pszeudovezetés. Ha a vezér nem valódi vezére népének, hanem csak bitorlója a hatalomnak. Ez feltartóztatlanul az állami tekintély megrendülését vonja maga után. A vezéri állam tehát áll vagy bukik az igazi vezérséggel.

A német vezéri állam tanítása szerint a vezetésnek *népinek* (völkisch) kell lennie, a népből kell kinőnie és abból kell nyernie értelmét. A vezéri állam tehát annyiban tüntet fel demokratikus vonásokat, hogy politikai vezetésnek csak politikai követésből (Gefolgschaft) lehet származnia. Épen ezért a német vezéri államnak központi politikai feladata, a német népet követőjévé és ezzel politikai nagysággá alakítani. Elszigetelt vezetőség követők nélkül lehetetlenség. Az ilyen vezér a nemzeti szociálista elmélet szerint diktátorra, cézárra süllyed. Eszerint tehát a vezéri állam sem nem abszolutizmus, sem nem diktatúra. Nem abszolutizmus, mert a nép nem tárgya a politikának, hanem az államnak élő alkateleme. A nemzeti szociálista felfogás szerint azt sem lehet mondani, hogy a vezéri állam azért diktatúra, mert nem demokrácia. Ez helytelen szembeállítás. A demokráciának mint államformának a monarchia az ellentéte. Minden államformában, így a demokráciában is, lehet diktatúra. Akkor ugyanis, ha az államéletben fellépő szükség és veszély minden hatalmat egy ember kezébe rak le, hogy ezzel az államot mint egészet megmentse. A diktatúra azonban mindig csak rövid időre szóló

átmeneti jelenség, amely a normális rend helyreállítását szolgálja. A vezéri állam azonban magát végérvényes és normális államformának tartja, nem pedig kivételes állapotnak. Hogy ez azonban így lesz-e, azt a jövő fogja megmutatni.

(...) A jogi pozitívizmus tehát a személytelen normát tette uralkodóvá. Kelsen állama egyenlő a normarendszerrel. Pedig a vezetést mindig emberek gyakorolják. A nemzeti szociálista elmélet szerint tehát sem a szociológiai, sem a jogi államfogalom nem jöhet tekintetbe, mert az állam politikai alakulat, és így annak tudományos fogalma csak politikai természetű lehet.

A német vezéri államban az államhatalomnak funkciók szerint való hármas felosztása, ami Montesquieu fellépése óta közkeletűvé vált, elvesztette jelentőségét. Bizonyos, hogy a hármas felosztás a liberális demokrácia eszköze volt a polgári szabadságjogok érvényesítése céljából az abszolutizmussal szemben. A vezéri államban azonban törvényhozás és végrehajtás nem válnak el politikailag, mert csak formái a vezetésnek, amely pedig annak egységessége miatt a vezér kezében összpontosul. (...)

A nemzeti szociálista államban tehát az államhatalom ismét oszthatatlan és mindent egybefogó egységgé lett. Ennek az államhatalomnak viselője pedig a vezér és államfő. Benne teljesedik be a vezéri állam. Így a nemzeti szociálista államtanban az állameszme alapfogalma, a *szuverénitás*, ismét politikai értelmet kap. A szuverénitás fogalmát az abszolút állam termelte ki. A konstitucionális liberalizmus azután úgy akarta a népszuverénitást és a monarchikus alapelv ellentétét áthidalni, hogy az államfőt és a népképviselőt egymás mellé helyezte. A két politikai tényező közül egyiké se legyen a legfőbb hatalom,

egyikük se legyen szuverén. Csak az államnak ismerték el a szuverenitását. Az a radikális liberalizmus pedig, amely az egyén szuverenitását hirdette, az állam szuverenitását megtagadta. Így jöttek létre a divatos pluralista szuverenitási elméletek (Gierke, Duquitt, Laski stb.). A weimari rendszer pluralizmusa is következetes kifejezése volt egy olyan államnak, amelyben már nincs szuverenitás. A nemzeti szocializmus tehát a maga nagy tettének vallja, hogy ezt a pluralizmust megszüntette. A sokak uralmának rendszerét legyőzte a zárt uralmi rend. Valamikor az abszolutizmusnak volt a nagy vívmánya, hogy a rendi anarchiát legyőzve, voltaképpen a modern állameszmét megteremtette. Az individualizmus helyébe az univerzalizmust léptette. Erre jött a francia forradalom, amely ismét az egyént ültette a világ trónjára és megteremtette az individuális-liberális államot. Ugyan ismét a történelem eme nagy hullámvázának korszakába kerültünk volna, amikor a vezéri állam mint a XX. század új politikai életformája a pártállam pluralizmusát letörve a szuverenitás régi értelmét helyreállította? Bizonyos, hogy a tekintélyi államvezetés elve miben sem különbözik az abszolút monarchia ősi gondolatától. Ezt különben maguk a vezéri állam elméleti indokolói is elismerik, amikor Hitler elődjét Nagy Frigyesben látják, a felvilágosult abszolutizmus megtestesítőjében.

A német vezéri államot szokták még totális államnak is nevezni. A totalitásnak az az alapgondolata, hogy az ember erkölcsi és szellemi életének nincsen olyan területe, amely mentes lehetne az államtól. A totalitás eszméje tehát mindenekelőtt le akarja győzni az állam és a társadalom ellentétét, amennyiben a szociális és a politikai rend egységét megújítja. Nincs tehát többé elhatárolt területe az állami-

politikainak és a társadalmi-nempolitikainak, hanem az ember életformáinak minden megnyilatkozása a társadalomban közvetlenül politikai jelentőséget nyer. Mint a totális állam fogalmának kifejtője, Carl Schmitt mondja: „A társadalom önorganizációjává vált államban nincs is olyan, ami legalább is potenciailag nem állami és politikai lenne“. A totalitás tehát e felfogás szerint a hatalmak felosztását felfüggeszti, amennyiben az államhatalom egységét visszaállítja. Aztán megszünteti a pártállam belső szaggatottságát, amikor egyetlen szervezetet tesz meg a politikai akarat kizárólagos kifejezőjévé.

(...) Miként a fasiszta állam berendezése után nyomban felmerült a jog- és államtudomány vitás kérdése, hogy ugyan az jogállamnak tekinthető-e, ugyanígy vetették fel több oldalról ezt a kérdést a német vezéri államot illetőleg is. Természetesen a nemzeti szociálista közjogászok a leghatározottabban igennel felelnek rá, bár nyomban hozzáteszik, hogy a vezéri állam ugyan jogállam, de nem a liberális nomenklatura régi értelmében. A liberális jogállam jogszemlélete kiindulva az egyéni szabadság és egyenlőség fogalmából, individualisztikus volt. Az egyén jogi helyzetének minél hiánytalanabb szabályozása volt a pozitív jogi rend feladata. Az egyén alapjogai és jólmegszerzett jogai voltak ennek a liberális jogállamnak az alappozíciói. Úgyszólván újra felfedezték az alapjogokat. Egyben túlbecsülték és élükre állították. Valóságosan a liberális állam védőbástyáit építették ki azokat. (...) E felfogás szerint ugyanis az látszott a tételes jog feladatául, hogy az egyént *a jogtechnika* minden eszközével megvédelmezze. Ezzel azonban a jogi pozitívizmus a jogtechnikát öncéljává tette s a jogállamból valósággal törvényállamot alakított. Emellett a jog és állam belső

összefüggése, valamint a közösségi értékek megtartása iránt való érzéknek háttérbe kellett szorulnia. Amikor azután a világháború nagy tapasztalatai újra ráeszmélték az embereket a közösségi gondolatra, amikor különösen a frontviseltekben és az ifjúságban az univerzalizmus gondolatvilága termelődött ki, a német nemzeti szociálista államban a jogállamnak az eszméje egészen új értelmet nyert. Rája nézve nem a jogi forma, hanem a jogeszmé a döntő. Előbb a jog, azután a törvény. „Der Nationalsozialismus bleibt – írja Carl Schmitt, a vezéri állam első közjogásza, – bei seiner weltanschaulich begründeten Einbeit von Reeh, Sitte und Sittlichkeit, auch wenn er die Gesetzgebungsmacht in der Hand hat, während der liberale Rechtsbegriff immer nur auf die individualistisch-staatsbürgerlichen Begriffe von Freiheit, Gleichheit und Eigentum zurückgreift und notwendig zur Trennung von Recht, Sitte und Sittlichkeit und infolgedessen auch mangels eines inhaltlichen Rechtsbegriffs zum Gesetzstaat führt“. Azonban a nemzeti szociálista jogállamban is megőrizték a jogalkotás formái a jelentőségüket. A vezér akarata különféle alakokban jelentkezik. Ezeknek a formáknak, mint a törvény és a rendelet, megvan a maguk külön értéke. Tehát a vezetésnek nem minden akaratnyilvánítása törvény a vezéri államban. Mert ahhoz, hogy törvény legyen, a vezér akaratának a törvény formáját kell magára öltetnie.

A törvényalkotás mai állása szerint a német vezéri állam a törvénynek három alakját ismeri: a birodalmi törvényeket, a kormánytörvényeket és a néptörvényeket. Mindhárom fajta törvénynek keletkezésére nézve meghatározott jogszabályok vannak. Valamennyit ki kell a *Reichsgesetzblatt*ban hirdetni, így

mindhárom fajta törvény a német nemzeti szociálista állam jogforrásai közé tartozik. A vezéri államban azonban a jogalkotás és a végrehajtás elválasztásának megszűnése és e funkcióknak a vezetésben való egyesítése következtében a törvény normális alakjává a kormánytörvény lett. Tehát valósággal a törvényhozó hatalom delegációjával, még pedig állandó átruházásával állunk szemben a végrehajtó hatalom részére. Ennek következtében a kormányhatalomnak olyan hypertrophiája állott elő, amilyen mindeddig csak az abszolút államban volt.

[A tanulmány a 2000 folyóirat 2015. 5.számában jelent meg]

